

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ТЮРКСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота магістра з тюркської філології
на тему: «ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА
СПОСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ»**

Допущена до захисту

«__» _____ року

студента групи МПтур54-18

факультету сходознавства

освітньо-професійної програми Галузевий

переклад: турецька мова, англійська мова

за спеціальністю 035 Філологія

спеціалізацією 035.068 Східні мови та

літератури (переклад включно), перша –

турецька

Степаненко Ірини Юріївни

Завідувач кафедри

тюркської філології

_____

(підпис)

(ПІБ)

Науковий керівник:

доц., канд. істор. наук

Ксьондзик Наталія Миколаївна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРЕЦЬКОЇ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ І СПОСОБІВ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	7
РОЗДІЛ 2. ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА СПОСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ	34
2.1. Вербалізація емоцій за допомогою вигуків і звертань та способи їх перекладу.	37
2.1.1. Вербалізація емоцій за допомогою вигуків та способи їх перекладу.....	37
2.1.2. Вербалізація емоцій за допомогою звертань та способи їх перекладу.....	42
2.2. Вербалізація емоцій за допомогою фразеологізмів та способи їх перекладу.....	48
2.2.1. Фразеологізми, які виражають емоції через фізіологічні зміни та способи їх перекладу.....	48
2.2.2. Фразеологізми, які виражають емоції гніву, роздратування і сорому та способи їх перекладу.....	51
2.2.3. Фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху та способи їх перекладу.....	54
2.2.4. Фразеологізми, які виражають емоцію радості та способи їх перекладу.	57
2.3. Вербалізація емоцій за допомогою іменників, дієслів та нейтральної лексики..	60
2.3.1. Вербалізація емоцій за допомогою іменників та способи їх перекладу.....	60
2.3.2. Вербалізація емоцій за допомогою дієслів та способи їх перекладу.....	63
2.3.3. Вербалізація емоцій за допомогою нейтральної лексики та способи їх перекладу.....	67
ВИСНОВКИ.....	72
ÖZET	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Емоції як невід’ємна складова життя людини привертала увагу дослідників із давніх часів. Емоційність проникає в усю психологічну діяльність людини, а емотивність проникає у мовленнєву діяльність людини і закріплюється в семантиці слів, визначаючи її різні емоційні стани. Саме тому під час дослідження мови тексту, крім логіко-предметної семантики, яка відображає поняття людського мислення, важливо враховувати й емотивну семантику.

У сучасному мовознавстві одним з пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень можна назвати вивчення зв’язку мови з емоціями людини. Вивчення емотивної лексики проводиться на перетині різних наук: лінгвістики, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, філософії. При дослідженні емотивної лексики знання усіх цих наук поєднуються і завдяки цьому її можна дослідити досконало.

Дослідженням емотивної лексики займалися такі українські дослідники: М. А. Охріменко [32, 33], М. В. Гамзюк [8, 9], О. Е. Малиненко [24], А. В. Мацієвська [26], Г. М. Кузенко [22], Ю. Й. Бабчук [3], В. В. Овчинникова [30], М. М. Гончарук [13], Н. В. Сем’янків [40], І. Л. Покровська [36]; російські дослідники: В. І. Шаховський [46, 47, 48, 49, 50], А. М. Тузлу (Гарифулліна) [11, 44], І. Н. Яковлева [53], С. Н. Погожа [35], Т. Н. Яблокова [53], К. В. Стрельницька [42], Т. В. Адамчук [1], І. І. Квасюк [20], Г. В. Жегаліна [17], Л. Г. Бабенко [2], Л. К. Парсилева [34], Г. М. Ленько [23], А. Г. Назарян [28] та ін. Наукові розробки цих вчених показали, що дослідження проблеми емотивної лексики є одним з головних напрямів сучасної лінгвістики. У цих дослідженнях були розглянуті різні аспекти емотивності, створені їхні класифікації, розроблена лінгвістична теорія емоцій. Найбільшу увагу привертають способи і форми вираження емоцій у різних мовах.

Актуальність теми дипломної роботи визначається зростаючим інтересом сучасної лінгвістичної науки до дослідження емотивної лексики в сучасній

турецькій мові. Вона також зумовлена недостатністю вивчення емотивної лексики турецької мови та способів її перекладу українською мовою в українському сходознавстві. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають практичні дослідження у сфері лінгвістики емоцій. Дослідження емотивної лексики турецької мови важливе через зростаючий інтерес до Туреччини та турецької мови зокрема в Україні та розвиток турецько-українських відносин.

Об'єктом дипломної роботи є лексичний склад турецької мови.

Предмет дипломної роботи становить емотивна лексика сучасної турецької мови та способи її перекладу українською.

Мета дипломної роботи полягає у здійсненні аналізу турецької емотивної лексики та способів її перекладу українською мовою.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити теоретико-методологічні засади вивчення емотивної лексики та способів її перекладу;
- 2) встановити способи вербалізації емоцій в турецькій мові;
- 3) розглянути способи перекладу емотивної лексики сучасної турецької мови українською мовою.

Матеріалом дослідження є лексика відібрана зі словників (О. А. Aksoy "Deyimler Sözlüğü", словник Турецького лінгвістичного товариства онлайн "Türkçe Sözlük", Türk Dil Kurumu "Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü"), художніх творів (А. Nesin "Ölmüş Eşek", R. N. Güntekin "Çalığışu").

Методи дослідження: метод аналізу наукової літератури під час визначення теоретико-методологічних засад дослідження; **метод суцільної вибірки**, що використовується для відбору фактичного матеріалу дослідження словників, художніх текстів; **описовий метод** для дослідження способів висловлення емотивної лексики; **порівняльний метод** дослідження тексту оригіналу та перекладу; **статистичний метод**, що дає змогу підрахувати емотивні лексичні одиниці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що тема емотивної лексики турецької мови та способів її перекладу українською мовою недостатньо вивчена. Виконане дослідження є науково значущим, містить нову наукову інформацію. Завдяки проведеному дослідженню відбувся подальший розвиток дослідження турецької емотивної лексики та способів її перекладу. Вперше було досліджено способи перекладу турецької емотивної лексики українською мовою. Було розглянуто способи вербалізації емоцій у турецькій мові.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в роботі результати є важливим внеском до лексикології, зіставного мовознавства, теорії перекладу та теоретичної граматики турецької мови. Було одержано результати, які можна використовувати у викладанні практичного курсу перекладу у вищій школі, у лекційних курсах з лексикології, лексикографії, стилістики турецької мови та спецкурсах з дослідження емотивної лексики в турецькій мові а також курсах усного двостороннього перекладу.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів та підрозділів до них, з висновками до кожного з розділів, загальних висновків, анотації турецькою мовою, списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету, визначено об'єкт та предмет, викладено інформацію щодо матеріалів дослідження, про наукову новизну одержаних результатів та практичне значення одержаних результатів. У першому розділі висвітлюється загальне теоретичне підґрунтя дослідження та засади вивчення емотивної лексики та способів її перекладу. У другому розділі аналізується емотивна лексика турецької мови, способи її вербалізації та способи перекладу емотивної лексики турецької мови українською мовою.

Апробація роботи. Участь у Міжнародній науково-практичній конференції "Ad orbem per linguas. До світу через мови", яка відбулась 20 – 22 березня 2019 року у Київському національному лінгвістичному університеті. Опубліковані тези "Засоби мовної вербалізації емоцій у турецькій мові" (ст. 190-191).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРЕЦЬКОЇ ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ І СПОСОБІВ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Емоції є відображенням думок і почуттів людини. Емоції виконують комунікативну функцію, передаючи інформацію про стан мовця та про його ставлення до певних предметів, осіб чи подій. Емотивна функція присутня в будь-якій мові і тому будь-яка мова має спеціальні емотивні знаки, які складають когнітивно-емотивну структуру культурно-мовного коду мови.

Вчені дослідили багато теорій емоцій, таким чином, враховуючи усі складні та не вирішені питання психологічної теорії емоцій, лінгвіст, перш за все повинен досліджувати лінгвістичні особливості висловлення та позначення емоцій. Необхідність дослідження саме лінгвістичного аналізу засобів, які відображають емоції людини полягає у недостатньому вивченні цього питання.

Науки, які вивчають емотивну лексику: когнітивна лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, що спрямована на дослідження способів концептуалізації і категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [39, с. 252]; етнолінгвістика – розділ лінгвістики, що вивчає зв'язок мови з життям народу, відбиття в мові фольклору та міфів матеріальної і духовної культури етносу [16, с. 59]. Психолінгвістика – розділ мовознавства, що вивчає процеси мовотворчості, а також сприйняття і формування мовлення та їхню співвіднесеність з системою мови. Вона вивчає зв'язки між змістовою стороною мови і суспільним мисленням, суспільним життям мовного колективу як необхідну умову проникнення в природу лінгвістичних одиниць [10, с. 229].

Українська мовознавиця М. А. Охріменко зазначає, що емотіологія – це міждисциплінарна галузь науки. Вона заснована на даних низки концепцій і теорій емоцій: філософській, біологічній, соціальній, фізіолого-активаційній, мотиваційній, активаційній тощо. Міждисциплінарність емотіології постає як логічний розвиток психологічно орієнтованої лінгвістики, яка вважає, що емоція пронизує ментальну і

вербальну діяльність людини, включно з мовою тіла, виступає в ролі посередника між світом і його відображенням у мові людини, адже саме емоції виражають значення об'єктів світу для людини й відтворюють у свідомості людини її емоційне ставлення до світу [33, с. 13].

Російський мовознавець В. І. Шаховський у праці "О лингвистике эмоций" розглядає емоції як частину природного розвитку людської раси і вважає, що саме тому вони універсальні в усіх культурах. Однак поряд з так званими фундаментальними емоціями, які властиві всім народам та расам, спостерігаються і специфічні для певної культури емоції, що визначаються соціальними параметрами. Іншими словами, емоції, як одна з форм відображення дійсності, можуть мати спільний характер, і саме внаслідок спільного характеру бути зрозумілими людям, в той же час, будучи особистісним феноменом, вони мають суб'єктивний характер.

Традиційно емоційна сфера людини та її вплив на діяльність вивчалися психологією і практично не включалися до компетенції лінгвістики. Когнітивна теорія емоцій (емотіологія), що об'єднує досягнення когнітивної психології і лінгвістики, окреслила нову проблематику вивчення емоційних явищ. У дослідженнях використовуються отримані в інших галузях знання про емоції (зокрема, дані когнітології), на основі яких розробляється лінгвістична концепція емоцій. Тому цілком логічним є те, що емотіологію визначають як науку про вербалізацію, вираження і комунікацію емоцій [47, с. 5].

Українські мовознавці М. І. Голянич, Р. І. Стефурак, І. О. Бабій у своїй праці "Словник лінгвістичних термінів" дають таке визначення вищезгаданим термінам: емоційна лексика – слова, що мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприйняття дійсності. Як виразник емотивної функції мови емотивна лексика характеризує ситуацію спілкування, соціальні відносини, психічний стан мовців. Безпосереднім виразником людських емоцій виступають вигуківі слова. З емотивною сферою пов'язані також слова, що називають: а) психічні, внутрішні стани, характер світовідчуття, переживання (радість, любов, щастя, смуток тощо); б) будь-яке поняття з оцінним компонентом –

позитивним або негативним (красень, сонечко, баламут тощо). Емоційне забарвлення слів досягається за допомогою типових словотворчих засобів мови, афіксів із значенням пестливості, згрубілості, здрібнілості, збільшеності: слова татусь, матінка, носище. Також дослідники виділяють термін емотивна лексика – категорія слів, яка, крім об'єктивного лексичного значення, містить і суб'єктивне. Це додаткове стилістичне забарвлення може мати якнайширший спектр – урочисте, піднесене, шанобливе, ввічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе, вульгарне. Наприклад: милий, донечка, бовкун, бовдур. Щодо способу передачі експресивно-емоційних відтінків виділяються три групи слів: 1) слова, у яких емоційне забарвлення є частиною прямого значення; 2) слова, у яких емоційне забарвлення виникає у переносних значеннях; 3) слова, що набувають емоційного забарвлення завдяки суфіксам [12, с. 68].

На відміну від вищеназваних дослідників українська мовознавиця С. Я. Єрмоленко у роботі "Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів" виділяє експресивно-емоційну лексику – це слова, що, крім номінування предмета, передають ще й його суб'єктивну оцінку мовцем. Спектр додаткового стилістичного забарвлення широкий, а саме: від урочистого до зневажливого [16, с. 56].

Експресивна функція мови – 1) функція мови, яка полягає в тому, що мовець через конкретне висловлювання, передає слухачеві сигнали про свій психологічний і фізичний стан; 2) пов'язана із значенням експресії, тобто функція мови як системи засобів різних рівнів щодо їхньої здатності створювати образні, емоційно виразні тексти [16, с. 57].

Турецький онлайн словник Турецького лінгвістичного товариства пояснює слово "лексика" (тур. *söz dağarcığı*) так: "*Bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü, söz varlığı, vokabüler, kelime hazinesi*", тобто "запас слів, який використовують і знають у певній мові; словниковий запас, словникова скарбниця, вокабуляр, лексика". А термін "емотивний" (тур. *duygusal*) цей словник

описує як "*duygularla ilgili, duygulara dayanan, hissî*", тобто "щось пов'язане з емоціями, щось, що базується на емоціях, емоційний" [60].

Українська мовознавиця Н. В. Сем'янків вважає, що емоція – це психічне явище, а мовленню не властива наявність жодних емоцій. Однак емоції можуть бути описані в тексті за допомогою лексичних одиниць, які характеризуються певними експресивними значеннями [40, с. 281]. Ми не можемо погодитись з такою думкою дослідниці і вважаємо, що мові та мовленню також властива певна експресивність та емотивність.

Натомість ми погоджуємось з твердженнями російського мовознавця В. І. Шаховського, який зазначає, що незалежно від відмінностей категорія емотивності наявна в усіх мовах на усіх рівнях її системи і відображається у фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, фразовому, текстовому, гіпер-, мега-, міжтекстовому статусах [49, с. 28].

Дослідник підкреслює, що емоційність, як психічний феномен транспортується у мовний феномен – емотивність, що об'єднує усі види емотивної семантики, рівні її вираження і типи відповідної лексики. Існує три види емотивної семантики слова: власне емотивність, емотивність як одна з реалізацій семантики слова і емотивна ситуація. Тобто існує три рівні реалізації емотивної семантики: емотивне значення, емотивна конотація та емотивний потенціал [47, с. 56].

Він наголошує, що емотивна лексика є домінуючим засобом відображення емоцій у мові. Емотивний компонент семантики відображає один з аспектів людського фактору в мові, а саме вербалізовані емоційні реакції, стан і відношення мовців до об'єктів навколишньої дійсності. Емоційне відношення має певну змістовну базу, завдяки якій можливі різні варіанти емотивних значень [47, с. 59].

Російська дослідниця Г. В. Жегаліна наголошує, що сучасна лінгвістика однією з функцій слова називає емотивну функцію, яка висловлює почуття комуніканта або слухача. Емотивність – це семантичне відображення емоцій, тобто

висловлення емоцій посередництвом мовних одиниць різних рівнів. На думку дослідниці, емотивність – це відносно самостійний спосіб висловлення емоційно-оцінного ставлення мовця до елементів комунікативної ситуації [9, с. 17].

Г. В. Жегаліна засвідчує, що емотіологія включає в себе велику кількість аспектів: аспект мовних засобів і способів висловлення емоційних станів-відношень, які мають різні форми і зміст; функціонально-семантичний аспект; аспект тих семантичних ознак слова, які говорять про емотивність мовної одиниці; аспект співвідношення емоцій з категоріями оцінки, експресії, модальності тощо. Мовознавиця підкреслює, що в сучасній лінгвістичній науці прийнято використовувати єдину концепцію, яка є основою для лінгвістичного аналізу [17, с. 20].

Російська дослідниця Л. Г. Бабенко визначає емотивну семантику, як результат відображення емоцій в мові. Одним з її видів є емотивне значення лексичної одиниці, в цьому випадку емотивність у слові самостійно змістовна та обов'язкова. Але незважаючи на це, емотивне значення завжди співвідноситься з певними уявленнями, які в свою чергу вже сформульовані і соціальні, через це вони не можуть бути незалежними від понять, а також від слова з емотивним значенням [2, с. 56].

Ми повністю погоджуємось із судженням російської дослідниці В. В. Овчинникової, яка стверджує, що вербалізація емоцій людини відображається на усіх її рівнях: фонетичному, морфемному, лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному. Досліджуючи вербалізацію емоцій на фонетичному рівні, важливо звернути увагу на інтонацію. Інтонація грає важливу роль тому, що без емоційного забарвлення не може бути повного вираження емоцій і почуттів людини. Цей спосіб, безумовно, є важливим у наданні емоційності висловам, через те, що може перетворити нейтральний вислів на емоційно забарвлений. На рахунок морфемного способу вербалізації емоцій, дослідниця повідомляє, що частіше усього надати емотивній лексиці додаткових відтінків, більшої точності вислову допомагають суфікси.

Дослідниця В. В. Овчинникова зазначає, що разом зі своїм основним значенням певне слово може мати і емотивне значення. Воно може мати як основне значення (тобто співпадати з семантикою), так і ситуативне або контекстне. Лексеми, основне значення яких емотивне, дослідниця називає "емотивами", вони є найбільш поширеним засобом вербалізації емоцій. Серед них вона розрізняє власне емотиви (слова, які називають емоції) і афективи – емотиви, які виражають емоцію без її номінації (вигуки, нецензурна лексика).

У залежності від способу презентації емотивного змісту за допомогою лексеми В. В. Овчинникова розділяє номінацію первинну (категоріально-емотивну) та вторинну (диференціальну). Перший вид номінації проявляє наявність емоції і визначає її вид. Другий вид проектує емоційний стан за допомогою переносних значень.

Дослідниця стверджує, що емоційно забарвленими словами часто виступають слова, які є синонімами до емотивно нейтральних лексем, наприклад: іти – плестись, говорити – молоти, тріщати.

Наступним засобом вербалізації емоцій є фразеологічний. У більшості фразеологізмів присутня емотивна лексика. Наявність емотивності пробуджує емоційні переживання, викликаючи у відображенні певний фразеологічний образ.

Емоційний стан, безумовно, впливає на синтаксичне оформлення думок мовця. Дослідниця повідомляє, що вплив емоційної напруги може відобразитися на синтаксичній організації вислову наступним чином: порушення прийнятого у мові порядку слів, часта змістовна і граматична незавершеність, нелогічний розвиток сюжету вислову [30, с. 48-50].

У дослідженні емоцій постає необхідність розмежування понять "емоційності" та "емотивності". Російські мовознавці В. І. Шаховський, Г. М. Ленько, В. А. Маслова та український мовознавець М. В. Гамзюк зараховують термін "емоційність" до психологічної категорії, а термін "емотивність" – до лінгвістичної.

В. А. Маслова розмежовує поняття емоційності та емотивності. Під емоційністю дослідниця розуміє "психологічну характеристику особистості, стан та

рівень розвитку її емоційної сфери. Емотивність же – це лінгвістична характеристика слова, речення, яка є здатною здійснити емоціогенний ефект, викликати у мовної особистості відповідні емоції" [25, с. 227]. Подібної точки зору дотримується В. І. Шаховський, визначаючи емоційність психологічною категорією, яка відображає психічний стан людини, а емотивність лінгвістичною категорією, де емоції виражаються вербально [49, с. 103].

Російська дослідниця Г. М. Ленько підкреслює, що однією з головних проблем під час дослідження категорії емотивності є розмежування понять, суміжних з нею. Г. М. Ленько вважає, емоційність властивістю суб'єкта або властивістю мовного знаку. Через заплутаність цього терміна, вченими був уведений новий термін "емотивність" для усвідомлення вербальної характеристики емоцій.

Змішування експресивного і емотивного в мові призводить до того, що терміни "емотивність" і "експресивність" нерідко використовуються як абсолютні синоніми. Розмежування цих понять можливе у випадку закріплення за категорією "емотивності" статусу функціонально-семантичної категорії, а за категорією "експресивності" – статусу комунікативної [23, с. 7].

Г. В. Жегаліна розмежовує терміни емоційність і експресивність. При цьому експресивність вона пов'язує з виразністю, образністю, а емоційність – з емоційними моментами, які збільшують силу впливу сказаного. Емоційність, як семантична функція – це величина, яка закладена в мовній системі і знаходить своє відображення в значенні слова, її елементи в мові слугують для висловлення почуттів людини. Емоційність є важливою частиною експресивності. Експресивність – це результат використання лексичних одиниць в мові, вона має функціональний характер. Експресивність не може бути значенням, оскільки вона є результатом функціонування мовного засобу, тобто відбору і використання. Експресивні засоби слугують для підсилення виразності як за висловлення емоцій, так і за висловлення почуттів та настроїв. Емоційні засоби мови завжди експресивні, але експресивні засоби мови завжди можуть і не бути емоційними. Емоційність містить оцінне відношення мовця до предмета, особи, явища. Вона базується на

оцінності, але не зводиться до неї. Хоча наявність оцінності в значенні слова не говорить про емоційність даної лексичної одиниці, але будь-яке емоційне значення слова, наче містить в собі оцінку [17, с. 42].

Г. М. Ленко зазначає, що у сучасних дослідженнях усе частіше використовується поняття "образність". Під час аналізу цього явища вона дійшла висновку, що між поняттями "емотивність" і "образність" існує взаємозв'язок, який носить двосторонній характер. З однієї сторони, образність може виникнути внаслідок емотивного сприйняття дійсності, в даному випадку емотивне існує в семантиці образних одиниць. З іншої сторони, емотивне може розглядатися як похідне від образного, що пов'язано з тим емоційним ефектом, який виникає у реципієнта в процесі декодування образних засобів мови [23, с. 8].

Український дослідник О. Е. Малиненко вважає, що категорія емоційності може розглядатися у широкій та вузькій інтерпретації. У широкому сенсі, під емоційністю розуміють сукупність сфер вираження почуттів та емоцій суб'єкта. У вузькому розумінні, емоційність трактують як відображене та закріплене у семантиці слова почуття того, хто говорить, його відношення до об'єкта мовлення. Мовознавець зазначає, що разом із терміном "емоційність" слід використовувати термін "емотивність" як синонімічний [24, с. 188].

Таким чином, категорії "емоційність" та "емотивність" мають тісний взаємозв'язок, та відрізняє їх тільки сфера вживання – психологічна або лінгвістична. Хоча ці два поняття дуже схожі за значенням, на нашу думку дуже важливо їх розрізнити та не плутати, оскільки вони належать до різних наук.

Ми погоджуємось із українською дослідницею А. І. Мацієвською, яка зазначає, що емотивність є невід'ємною складовою художнього тексту, її основна функція полягає у вираженні психологічного стану героя твору. У зв'язку з цим, перекладач не може зосереджуватися лише на образності тексту та нехтувати його емотивним компонентом, оскільки повноцінність художнього перекладу залежить від гармонійного поєднання обох зазначених елементів. Основні стратегії художнього перекладу обираються відповідно до вподобань, стилю, типу мислення

перекладача, до уваги береться і попередня оцінка тексту оригіналу. Надзвичайно важливий етап – якісний попередній аналіз художнього тексту та тих його фрагментів, що передають емоційний стан героя. Ретельне осмислення першотвору дає змогу розгледіти глибину авторської думки, відчутти настрій та зрозуміти основну мету твору. Вона зазначає, що в ході роботи перекладач може змінювати ту чи іншу стратегію для максимально успішної реалізації перекладацьких завдань. Ми цілком погоджуємось із твердженням мовознавиці, що багатьом культурам притаманні різні шляхи вираження емоцій, тому перед перекладачем часто постає проблема вибору влучних засобів для досягнення необхідних критеріїв еквівалентності та адекватності.

Дослідниця зазначає, що еквівалентність спрямована на результати перекладу, тобто на те, щоб перекладений текст відповідав усім визначеним параметрам оригіналу; в свою чергу адекватність пов'язана з умовами, в яких здійснюється міжмовна комунікація, з її детермінантами та фільтрами, з вибором перекладацьких стратегій, які відповідають комунікативній ситуації. Отже, еквівалентність визначає, чи кінцевий текст відповідає вихідному, а адекватність – чи відповідає переклад, як процес даним комунікативним умовам. Еквівалентність пов'язана з відтворенням комунікативного ефекту вихідного тексту, а адекватність націлена на відповідність перекладу факторам вторинної комунікативної ситуації. Тобто, з точки зору адекватності, перекладач обов'язково повинен брати до уваги реципієнта, його культуру, притаманну їй літературну традицію та іншу норму перекладу, а також специфічну комунікативну мету здійснюваного перекладу. Під повною еквівалентністю дослідниця розуміє вичерпне відтворення вихідного тексту. Вона зазначає, що з точки зору адекватності, дуже часто точна передача усього змісту оригіналу недопустима. При перекладі художніх творів часто виникає конфлікт первинної та вторинної комунікативних ситуацій, у зв'язку з цим перекладач змушений обирати стратегію, яка порушує еквівалентність, але забезпечує адекватність перекладу в цілому. Таким чином переклад, що є абсолютно еквівалентним оригіналу, не завжди задовольняє вимоги адекватності, а адекватний

переклад не може бути створений на основі повної еквівалентності між текстами оригіналу та перекладу [26, с. 89-90].

Українська дослідниця М. А. Охріменко під вираженням емоцій розуміє їхнє мовне представлення, що супроводжується внутрішнім і зовнішнім переживанням. Вираження емоцій – це безпосередня комунікація власне емоцій, а не їхніх позначень, їхнє мовне виявлення. Мовне вираження емоцій і емоційних станів здійснюється за допомогою особливої, емотивної лексики. Проте не лише лексичний, але й усі інші рівні мови мають для цього свої спеціальні засоби [33, с. 31]. Ми погоджуємось із таким твердженням мовознавиці і вважаємо "вираження емоцій" не психологічним, а психолінгвістичним поняттям.

Російська дослідниця Т. М. Яблокова зауважує, що до лексичних засобів висловлення емотивності у мові належать: слова, що називають емоції; слова і вирази, які містять емотивний елемент у своїй структурі (нецензурні і пестливі вирази і слова); слова, які містять суфікси оцінки; вступні слова і вирази; слова і вирази, семантична структура яких цілком емотивна (вигуки, емотивні частки тощо) [52, с. 46].

Російська дослідниця А. М. Гаріфулліна зауважує, що вербалізація емоцій відбувається переважно на лексичному та фразеологічному рівнях. Розрізняють лексичні засоби із прямим, вторинним та непрямим значенням. Зазвичай емоції в комунікації частіше вербалізуються двома останніми способами номінацій через те, що вони набувають різних конотативних ознак, включаючи і емотивні.

Мовознавиця підкреслює, що позначення, висловлення і диференціація емоцій у мові пов'язані з проблемою класифікації емоцій. Ми погоджуємось з нею, що для вираження однієї і тієї ж емоції учасники спілкування обирають різні мовні засоби і навпаки одні і ті ж мовні засоби можуть бути використані для висловлення різних емоцій [44, с. 2].

Російська мовознавиця Т. В. Адамчук розглядає способи вербалізації емоцій у лінгвістиці, вони надзвичайно різноманітні, хоча й мають низку спільних ознак, а

тому можуть бути систематизовані як три групи засобів вербалізації лексики на позначення емоцій:

1) мовні засоби:

– номінація емоцій: так чи інакше номінація будь-якої емоції проходить через лінгвістичні засоби, при цьому вона може мати як пряме, так і непряме значення;

2) текстові засоби:

– пояснення емоцій: у деяких випадках емоцію необхідно дешифрувати. З цією метою може використовуватись дублююча емоційна конструкція, контекст, пейзажна лексика, авторські ремарки. Таким чином, виникає емотивність, не зосереджена в окремому слові, зміст якого може інтерпретуватися залежно від інтонації;

– авторський прийом: у цьому випадку емотивна лексика розглядається як глибинний зміст, що оформлюється поєднанням засобів, за допомогою яких автор розкриває емоції;

– гіперхарактеристика емоцій: автор може вдаватися до тематизації емоції шляхом різних засобів, ці засоби характерні, традиційні для презентації даної емоції чи являють собою індивідуальний авторський прояв;

3) дискурсивні засоби:

– невербальна характеристика емоцій: емоція може передаватися за допомогою паралінгвістичних засобів, які супроводжують, а іноді й замінюють мовну діяльність. При цьому емотивна функція паралінгвістичних засобів полягає у здатності впливати на емоції адресата, а домінуючими засобами є міміка, жести, рухи тіла, що представляють комунікативну підсистему, яка одночасно виконує комунікативну функцію;

– виділення домінанти засобів представлення емоцій: у цьому випадку при передачі емоційного стану перевага надається мовним або немовним засобам, що, по суті, може бути розкриттям характеру самої емоції [1, с. 8].

Російська мовознавиця І. В. Чепурина підкреслює, що дієслово є частиною мови, яка найбільш пристосована для висловлення емоцій: воно обов'язково

спрямоване або на сферу суб'єкта або на сферу об'єкта. Саме дієслово як семантично так і стилістично багата категорія має великі можливості для висловлення почуттів у різноманітних ракурсах та відтінках. Емоції передаються дієсловом як стан (сумувати, мучитися, сердитися) і як становлення стану (засмучуватись, нахмуритися), як ставлення (ненавидіти, обожнювати) і як вплив (смішити, мучити, злити), а також як зовнішній вияв емоцій (сміятися, цілувати, стогнати) [45, с. 112].

Російська мовознавиця Г. М. Ленько стверджує, що для вираження емотивності тексту можуть використовуватись найрізноманітніші структурні, змістові та інтонаційні особливості синтаксичних одиниць мови, також особливості композиційної будови тексту, його поділу на абзаци, пунктуаційного оформлення. До синтаксичних засобів вираження емотивності належать такі синтаксичні фігури, як риторичне питання, риторичне звернення, повтор, синтаксичний паралелізм, еліпсис, інверсія, антитеза, градація, оксюморон.

Г. М. Ленько підкреслює, що до основних стилістичних засобів вираження категорії емотивності належать: метафора, уособлення, метонімія, синекдоха, епітет, порівняння, перифраз, гіпербола, іронія. Вона встановила, що використання стилістичних засобів вираження емотивності надає розповіді особливого ступеня виразності, робить різнобарвним емотивний фон твору, передаючи різні емоційні стани героїв [23, с. 14].

В. І. Шаховський стверджує, що однією із специфічних ознак емотивів є їхня особлива референція: вони не співвідносяться безпосередньо, як індикативні слова, з предметами і явищами дійсності. Вони співвідносяться з типізованими емоціями, які викликаються цими предметами, а вже через цю референцію – з поняттям про певний предмет, який викликав емоційне до нього ставлення. Той факт, що в більшості своїй емотивна лексика має нейтральні відповідники, через які вона може бути пояснена, вказує на існування певного поняття і його різне мовне вираження, тобто нейтральне й емотивне ставлення до одного й того ж поняття [46, с. 106].

Російський мовознавець В. І. Шаховський запевняє, що одним зі способів вербалізації емоцій є вигук. Він зазначає властивість вигуків до номінації, адвербіалізації, вербалізації. Вигуки однаково розуміються і відтворюються мовцями. Слова з емотивним значенням мають логічні синоніми. Навіть вигуки можна висловити у понятійних термінах: Ура! = Я дуже задоволений, переповнений радості. Легко замінити відмінності у інформації та прагматиці того, що стоїть праворуч та ліворуч від знаку рівності. Аналогічно можна семантизувати будь-який виклик, нецензурне слово, так само як і інші емотиви. У них є першочергове понятійне значення, хоча їхні понятійні асоціації, звісно, відрізняються. Проте, якщо емотив може отримати соціальну понятійну інтерпретацію, якщо він закріплений за певною ситуацією, то його емотивне значення може бути понятійно обумовлене [48, с. 142].

Українська дослідниця Ю. Й. Бабчук зазначає, що вигуки – незмінні слова, вони виражають емоції і мають спонукальний характер. З іншого боку, позбавлені номінативної функції, вони експресивно семантично забарвлені. У синтаксичному відношенні вигуки часто виступають заміниками речень з прихованою предикативністю. У цьому їм допомагає лише інтонація як супрагментний елемент висловлювання. У свою чергу, спонукальні виклики виражають вольові імпульси, які стимулюють до дії. Емоційне забарвлення таких вигуків може бути різноманітним.

Вигуки виражають додаткові смислові і стилістичні відтінки висловлювання або окремих слів. Вони також слугують засобом передачі ставлення мовця до повідомлюваного. Вигуки використовуються як незалежне слово, словосполучення чи речення, вільно введене до складу висловлювання. Вигуки виражають загальні логіко-смислові, емоційні та модально-вольові відтінки слова або словосполучення, а також речення в цілому. У свою чергу, вигуки можуть передавати значення очікування чи навпаки. Це так звані дієслівні вигуки, що використовуються як елементи контекстуально обумовлених і таких, що перебувають в неавтономній (несамостійній) позиції: перед присудком або підметом односкладного речення,

поширеного чи непоширеного. Вигуки характеризуються певною модальністю, їхнє значення визначається контекстом у певній мовленнєвій комунікації.

Ю. Й. Бабчук стверджує, що вигук в основному використовується в усному мовленні діалогічного характеру. Вигуки, так само як і всі емотивні мовні одиниці, пов'язані більшою мірою з основними висловлюваннями та ситуацією. Вони виражають запальний стан мовця і тому, з'являючись у писемному мовленні, мають беззв'язний характер. Вигуки, які називають ще "чистими знаками емоцій", можна вважати спеціалізованими емотивами, можливо, основним засобом вираження емоцій, оскільки саме вираження емоцій є їхнім основним функціональним навантаженням. Ці слова становлять зовсім інший, особливий прошарок лексики, оскільки у них відсутнє предметно-логічне значення. Як слова, що характеризуються високим ступенем експресивності, вигуки здатні забарвити досить нейтральне висловлювання.

Як істотний компонент мовленнєвого спілкування, вигуки використовуються для вираження суб'єктивно-модальних значень, різних емоційних реакцій, акцентування, посилення чи інтенсивності. Вони зрозумілі кожному членові мовного колективу і є метакомунікативними засобами мови. Вигуки, які належать до діалогічного мовлення, вживаються, як правило, в умовах неофіційного спілкування. Їх вибір адресантом залежить від ситуативності, емоційності мовлення, теми, інтелектуального рівня співрозмовників [3, с. 63-68].

Російська дослідниця В. С. Джабраїлова зазначає, що при перекладі вигуків, необхідно відштовхуватись від того факту, що у контексті вигук набуває певного значення, надає вислову суб'єктивності і володіє певним комунікативним впливом на адресата мовлення, тобто має усі ті риси, якими насичена і емоційно-оцінна лексика.

Дослідниця запевняє, що сучасний переклад відрізняється прагматичністю, посилюється тенденція до висування на передній план адекватності, і еквівалентність відходить на другий план. Ця тенденція особливо яскраво проявляється на прикладі перекладу вигуків. Тож паралельно порівнюючи два

тексти, оригінал і переклад, виконані з різницею у декілька десятків років, мовознавиця виявила, що вигуки у сучасних текстах або мають нульовий переклад, їх значення передається за допомогою перекладу самостійних частин мови, або надається перевага контекстуальній адаптації вигуку при перекладі. Ми можемо погодитись із таким твердженням дослідниці, оскільки досліджуючи переклад вигуків з турецької мови українською мовою, перекладачі зазвичай надають більшу увагу адекватності перекладу, а не його еквівалентності [15, с. 32].

Одним із способів вербалізації емоцій є висловлення за допомогою фразеологізмів. Фразеологічна одиниця (фразеологізм) – лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично оформлених за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі й структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові. Зважаючи на ступінь поєднаності компонентів і співвіднесеності семантики фразеологізмів з семантикою їхніх складових частин, розрізняють такі типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення і фразеологічні вирази. Фразеологічні зрощення – це стійкі, семантично неподільні сполучення слів, загальне значення яких не впливає із значення їхніх компонентів. Фразеологічні єдності – семантично неподільні фразеологічні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням компонентів. Мотивованість значення фразеологічних єдностей опосередкована, більшість з них є образними висловами. Фразеологічні сполучення – звороти, до складу яких входять слова з вільним і фразеологічно зв'язаним значенням, причому цілісне значення фразеологізму впливає з значення їхніх компонентів. Фразеологічні вирази – стійкі за своїм складом і значенням фразеологічні одиниці, які відтворюються у мові, але складаються зі слів з вільним лексичним значенням [10, с. 324-325].

Українська мовознавиця М. А. Охріменко зазначає, що до складу фразеологічних одиниць слід зараховувати не лише фразеологічні зрощення, з'єднання та фраземи, а також приказки й прислів'я, крилаті вислови, літературні цитати, описові порівняння [33, с. 28].

Мовознавиця зазначає, що важливим елементом фразеологічного значення постає переосмислення і пов'язане з ним посилення конотативності, що відбуваються у процесі фразоутворення. Внутрішня форма фразеологічної одиниці постає як результат взаємодії словосполучення-прототипу і метафоризованої похідної одиниці – фразеологізму, мотивуючого словокомплексу, дериваційної бази і нового фразеологічного словосполучення [32, с. 28].

Російська дослідниця А. М. Гаріфулліна підкреслює, що фразеологізми, які передають той чи інший емоційний стан, у своїй внутрішній формі містять інформацію про емоцію, поведінку людини. Фразеологічні одиниці є лаконічними, яскравими, образними, експресивними, діючими і консервативними мовними універсаліями, у яких закладений багатовіковий досвід, знання про культуру, традиції і реалії кожного народу. В них закладено те багатство, яке передавалося з покоління в покоління [11, с. 7].

Ми погоджуємось із твердженням мовознавиці про те, що фразеологізми – це такий специфічний розділ мовних одиниць, який здатен відображати різні аспекти прагматики мови. Вони висловлюють прагматичні елементи, які передають емоційні стани, комунікативні інтенції мовця. Вона зазначає, що фразеологізми позначають практично усі емоції людини: страх, хвилювання, злість, смуток, сором, здивування, радість та ін.

А. М. Гаріфулліна стверджує, що фразеологізми, які позначають емоції можна поділити на три групи: 1) фразеологізми, які позначають фізіологічні зміни внутрішніх органів у певному емоційному стані; 2) фразеологізми, які позначають поведінкову реакцію (міміку, жести); 3) фразеологізми, які позначають внутрішні хвилювання [11, с. 16].

Український мовознавець М. В. Гамзюк зауважує, що незважаючи на велику кількість досліджень фразеологічної семантики, проблеми значення фразеологічних одиниць не можна вважати остаточно розв'язаними. Це пояснюється відсутністю єдиного погляду у вирішенні природи фразеологічного значення, визначенні мовних механізмів, які спричиняють його формування. Фразеологізм має свою специфіку

як у вираженні загальномовних облігаторних компонентів семантики, так і в їхньому додатковому наборі. До основних компонентів значення фразеологічної одиниці належить також емотивність. Але емотивний аспект значення вважається конотативним, тобто додатковим, хоча основне мовне призначення фразеологізму полягає не стільки в номінації об'єкта, скільки в його емотивній оцінці – позитивній або негативній [8, с. 17].

Український тюрколог І. Л. Покровська зазначає, що фразеологія є об'єктом дослідження багатьох турецьких лінгвістів. У турецькому мовознавстві суперечок між мовознавцями стосовно фразеології не спостерігається. Для позначення поняття фразеологія окремого терміна немає. Існують окремі терміни "*deyim*", який перекладається як вираз, але не ідіома, оскільки слід зазначити, що до цієї групи належать і приказки та "*atasözü*" (прислів'я) [36, с. 114].

А. Аксой, окрім ідіом, прислів'їв та приказок виділяє ще парні слова (тур. *ikileme*), як різновид виразів, оскільки парні слова складаються з двох протилежних або близьких за значенням слів, досить часто друге слово може не мати свого окремого значення, а бути під впливом значення першого слова і використовуватися лише разом з іншим словом. Окрім виразів і прислів'їв, А. Аксой також зараховує до фразеології прокляття та лайливі вирази.

Отже, здатність мови виражати емоції зумовлена існуванням тісного зв'язку емоцій із когнітивними процесами. Відображення емоційного досвіду носія мови локалізується у смисловій структурі слова. При цьому емоція зберігається в слові у вигляді ідеї про неї. У мовленні репрезентується не сама емоція, а її концепт, що являє собою складне структурно-сміслову, лексично оформлене утворення, яке базується на понятійній основі і включає в себе поняття та культурну цінність.

Російський дослідник К. Ю. Щербаков досліджуючи вербалізацію емоцій у фразеології, поділяє емоції на основні та неосновні, позитивні та негативні. Він зазначає, що назви емоцій часто фігурують окремо від подій, які викликали цю емоцію. Емоції розглядаються, як незалежна одиниця [51, с. 243].

Російська дослідниця І. І. Синельникова зауважує, що у внутрішній формі фразеологізму обов'язково присутні денотативні семи його лексичних компонентів, а також граматичні семи, які виражають певні відношення між предметами і відтворюють у відображенні реципієнта окремі денотативні ситуації. Ці ситуації впливають на формування семантики фразеологізмів.

Специфіка фразеологічного значення міститься також в протиріччі між реальним значенням фразеологізму та етимологічним значенням його компонентів; відрізняється характер внутрішньої форми фразеологізму та слова [41, с. 40].

Російський мовознавець А. Г. Назарян виділяє денотативний, сигніфікативний і конотативний компоненти, які відповідно складають денотативний, сигніфікативний та конотативний аспекти значення фразеологізму.

Денотативний аспект значення фразеологізму визначається у співвіднесенні цієї одиниці з будь-яким компонентом. Так само, як і слова, фразеологізми можуть означати різні елементи позамовної дійсності. В основі денотативного аспекту фразеологізму міститься зміна денотату початкового виразу і перенесення його властивостей на новий денотат, що сприяє повним або частковим семантичним перетворенням цього виразу.

Сигніфікативний аспект значення фразеологізму полягає у власне смисловому змісті цієї одиниці, у її властивості бути носієм певного поняття про денотат, елемент дійсності, який вона позначає.

Конотативний аспект значення фразеологізму позначає відношення мовця до предмету мови, його суб'єктивну характеристику денотату. Конотація не може існувати без зв'язку з предметним змістом, тому, яким би значним не був конотативний елемент у значенні фразеологізму, він не відмінняє номінативну функцію фразеологізму [28, с. 151].

Російська мовознавиця С. Н. Погожая зазначає, що емотивна лексика поділяється на два типи: лексика емоцій та емоційна лексика. Виокремлення двох типів емотивної лексики враховує різну функціональну природу цих слів: лексика емоцій зорієнтована на об'єктивацію емоцій у мові, їх називання (номінативна

функція), емоційна лексика пристосована для висловлення емоцій мовця і емоційної оцінки об'єкта мовлення (експресивна і прагматичні функції). Таким чином, лексика емоцій містить слова, предметно-логічне значення яких має твердження про емоції. До емоційної лексики дослідниця зараховує емоційно забарвлені слова, які містять значення почуттів [35, с. 126].

У своїй праці "Язык и эмоции" В. І. Шаховський підкреслює, що в емоційній лексиці всіх мов спостерігається дихотомія типу оцінного знаку. Якщо порівняти оцінну лексику і взяти за критерій тип оцінного знаку, то у всіх мовах чітко вимальовується така картина: емотивів з негативною оцінною семантикою в словниках різних мов у кількісному відношенні більше, ніж з позитивною, але використовуються вони при спілкуванні одне з одним набагато рідше, ніж останні. Це дозволяє зробити висновок, що емоційні системи різних народів і культур схожі тому, що негативність, маючи перевагу в їхньому лексиконі, поступається позитивності у використанні [50, с. 3–14].

Російська дослідниця І. І. Квасюк поділяє емотивну лексику на позитивну та негативну, але зазначає що це не можна стверджувати категорично і ділити усі емотивні слова на позитивні та негативні. Так, емотивні слова страху, гніву, сорому не можуть бути в повній мірі визнані негативними, оскільки вони часто пов'язані з процесом адаптаціогенезу (процес виникнення нових пристосувань в еволюції).

І. І. Квасюк підкреслює, що емотивна лексика є складним багаторівневим структурованим об'єктом, який слід розглядати згідно з різних параметрів, враховуючи їхню взаємодію. Серед таких параметрів, які характеризують особливості семантики емотивних одиниць, слід перш за все назвати співвідношення моносемії та полісемії, які означають здатність слів мати одне або декілька значень [20, с. 45, 68].

М. М. Гончарук стверджує, що яким би способом не були представлені емоції, підкласи слів, які їх передають, мають деякі ознаки, що відображають структуру всієї системи позначень емоційних станів: це, насамперед, "позитивна" або "негативна" оцінка, яка характеризує підклас. Крім того, емоції можуть не тільки

бути безпосередньо названі, але й описані через фізичні відчуття або дії суб'єкта емоцій [13, с. 34].

В. І. Шаховський наполягає на тому, що емотивне значення можуть мати не тільки слова-емотиви, а й нейтральні слова, використані у певній функції. Він наводить такі докази:

1) Два слова можуть мати однакове предметне значення, але відрізнитися за наявністю емотивного компоненту. Ці слова мають приблизно одне й те саме денотативне значення, але відрізняються за асоціативним поняттям, за вираженими емоціями, за ефектом впливу, за ситуацією використання, тощо – це призводить до відмінностей і у їхніх глобальних значеннях.

2) Емотивне значення може розвиватися окремо від предметного в середині лексичного значення слова.

3) Емотивні значення слів усвідомлені, дискретні, адекватно ідентифікуються і диференціюються мовцем, однаково співвідносяться всіма мовцями з поняттями, ознаками об'єктів, ідентифікуються з типізованими емоційними ситуаціями їхнього використання у мові.

Згідно з вищезазначеним твердженням, емотивні значення, безумовно, комунікативні. Емотивна лексика свідомо обирається мовцем у рамках існуючого коду, тобто її відбір контролюється свідомістю мовців згідно до ситуації спілкування. Комунікативність емотивів – одиниць мови з емотивним типом семантики – полягає в тому, що вони повідомляють про душевне хвилювання мовця, передають певну емоційну інформацію, викликають відповідну емоційну реакцію.

4) Емотивне значення може бути виокремлено при обчислюванні змістової інформації контекстуального слова.

5) На факт існування емотивного значення вказує так само те, що воно швидше запам'ятовується, розуміється ніж предметне значення. До усвідомлення предметного значення слова, як показали психолінгвістичні експерименти, людина усвідомлює його емоційний зміст [48, с. 55–57].

Російська дослідниця В. В. Катерміна зазначає, що негативні і позитивні емоції можуть позначатися нейтральною емотивною лексикою. Наприклад, тур. *çay* може виражати і радість, і печаль, і багато інших емоцій. Вона підкреслює, що значна частина вигуків має чітко виражене емоційне забарвлення, що обмежує їхнє використання у певних ситуаціях спілкування. Так, наприклад, нецензурним словам, як: тур. *defol* – іди до біса, цьому слову властиве грубе забарвлення.

Дослідниця стверджує, що проблема адекватності передачі емотивно-суб'єктивної оцінки з однієї мови на іншу не може бути успішно вирішена в межах паралельних рівнів засобів: один і той же тип емотивності в різних мовах виражається не обов'язково засобами одного і того самого рівня [19, с. 84].

Досліджуючи емотивну лексику, український дослідник М. В. Гамзюк підкреслює важливість соціо-культурного аспекту. Хоча переживання емоції суто особистісне, її вираження є соціальним. Результати соціальних досліджень показують, що окремі емоції є універсальним, загальнолюдським феноменом. І кодування, і декодування ряду емоційних виразів однакові для людей усього світу, незалежно від їхньої культури, мови чи освітнього рівня. Проте соціокультурні фактори відіграють важливу роль у формуванні стандартів вираження емоції. У цьому також полягає взаємодія емоційної і когнітивної систем. Кожна культура має свої правила вияву емоцій, і їхнє порушення може мати більш-менш серйозні наслідки для людини. Ці культурні правила можуть вимагати маскуванню одних виразів і, навпаки, частого виявлення інших. Представники західної цивілізації, наприклад, часто посміхаються при невдачах, а японці мають посміхатися навіть тоді, коли переживають горе. І культурні, і статеві відмінності визначають ситуації, у яких треба посміхатися, і в яких треба плакати. Тобто можна відзначити вплив національного, соціального, культурного середовища на характер експресії емоцій, на появу у ній спеціальних забарвлень, які поширені саме у цьому середовищі. У певному середовищі спостерігаються відомі стереотипи вираження емоцій. Ці стереотипи характерні для певних культурно-соціальних груп і добре ними розуміються. У процесі зміни звичаїв та моральних засад людей змінюються і норми

вимог до вираження емоцій. Тому з'являються характерні для різних вікових груп населення особливості вираження емоцій, свої слова, форми передачі емоційного ставлення до людей і подій, які не зовсім точно сприймаються іншими категоріями людей. Це є причиною вивчення соціокультурного фактору при дослідженні емотивної лексики [9, с. 109].

Російські мовознавці Л. К. Парсилева та Л. Б. Гацалова зазначають, що основною галуззю використання емотивів є розмовна мова, де структурна і семантична аморфність лінгвістичних одиниць компенсується природньою ситуативністю мовлення. Іншою сферою активного використання емотивних одиниць є художня література, в якій авторське мовлення, мовлення героїв і персонажів орієнтоване на розмовне мовлення. Дослідниці підкреслюють, що емотивні одиниці посилюють експресивність мовлення персонажа, роблячи його пам'ятним, що допомагає образу персонажа розкритися за допомогою деталізації його емотивно-психологічної сфери [34, с. 8].

У праці "Лингвистическая теория эмоций" В. І. Шаховський підкреслює, що під час вживання емотивної лексики важливий її часовий пояс. Оскільки написаний декілька століть тому автором текст, де використовується емотивна лексика, може бути зовсім незрозумілий сучасному читачеві та емотивна лексика, яка була емотивною і зрозумілою авторові у той час, буде нейтральною та незрозумілою сучасному читачеві. Таким чином, емотивна ознака ряду слів і норми їхньої реалізації у мові з часом можуть змінюватися, через це сучасний читач часто потребує спеціальних семасіологічних коментарів. У протилежному випадку відбувається обумовлений часовими змінами емотивний дисконтакт, який перешкоджає адекватному емоційному сприйняттю художнього твору минулого: письменник і читач мають різні емотивні коди, які обумовлені їхнім часом і тому співвідносяться з різними денотатами. Цей факт пояснює різні форми реалізації емотивів однієї і тієї ж форми в різні періоди їхнього функціонування [49, с. 151, 154].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що емотивність комунікації залежить від умов спілкування та прагматичної кінцевої мети, якої прагнуть досягти мовці. Лексичні одиниці на позначення емоцій є засобом психологічного впливу на комуніканта.

Українська мовознавиця Г. М. Кузенко стверджує, що серед емотивної лексики часто зустрічаються слова, які належать до так званого зниженого стилістичного тону: діалектизми, сленгізми, жаргонізми, вульгаризми. Використання таких слів у мовленні викликане певними прагматичними цілями і створює жвавість та наочність живого мовлення. Такі слова чітко протиставляються літературній нормі, і в цьому саме суть новизни їх використання. Вони завжди мають синоніми в літературній лексиці і, таким чином, виступають другорядними, більш експресивними, ніж звичайні, назвами предметів, які викликають емоційне ставлення до себе. Їхня експресивність базується на образності, дотепності, несподіваності, інколи на кумедному перекручуванні. Звичайно, що серед слів зниженого тону є достатня кількість слів із негативно-емотивною оцінкою. Груба, вульгарна та нецензурна лексика використовується у відповідних їй мовленнєвих ситуаціях. Але спостереження показують, що зниженість необов'язково вказує тільки на засудливу конотацію. Слово може бути стилістично зниженим, але функціонально виражати емотивне схвалення. Така знижена лексика в контексті емотивного висловлювання часто виражає захоплення, схвалення, ласку. З іншого боку, піднесена та облеслива лексика в емотивних контекстах не обов'язково повинна виражати позитивну оцінку, вона може виражати й несхвалення: сарказм, іронію, зневагу [22, с. 79].

Російська мовознавиця К. В. Стрельницька зазначає, що слова, які позначають емоцію опосередковано, називаються контекстуальними емотивами. Дослідниця підкреслює, що такі слова дуже важко адекватно перекласти іншою мовою. Перекладач повинен звертати увагу на усі лінгвістичні та культурні особливості [42, с. 10]

Українська мовознавиця Космеда Т. А. підкреслює, що лінгвокультурну оцінну компетенцію людини визначають закономірності організації її пам'яті та внутрішнього лексикону, взаємодії закономірного і випадкового, індивідуального й колективного. Конотації ґрунтуються на асоціаціях, образних уявленнях, які у свідомості носіїв мови пов'язуються з об'єктом, що позначений певною лексемою. Вони лексикалізовані, тобто асоціюються з предметом дійсності не прямо, а через його мовне позначення; є передусім результатом вияву категорії оцінки. Відповідно і засоби реалізації мовної конотації залежать від специфіки семантичної категорії оцінки. Якщо у сучасному мовознавстві семантичні категорії трактуються як типові мовні значення з денотативно-понятійним змістом, то категорія оцінки – це типове мовне значення з певним денотативно-поняттєвим і конотативним змістом. Хоча конотація – основний засіб реалізації у мовленні семантичної категорії оцінки як однієї з основних категорій прагматики, однак ще немає ґрунтовних праць, у яких була б подана повна типологія засобів конотації [21, с. 15].

Отже, згідно з дослідженим матеріалом, можна виділити шість основних рівнів вербалізації емоцій: фонетичний, морфемний, лексичний, фразеологічний, морфологічний та синтаксичний. Лексичний спосіб вираження емоцій переважає над усіма іншими способами, тому що за допомогою лексики людина має можливість краще всього проявити свої емоції і впливати за допомогою них на людей. При вираженні емоцій на лексичному рівні важливо враховувати контекст тексту. Одне і те ж слово в різних контекстах може мати різні значення. В той же час одна емоція може виражатися різними словами та фразами.

Емоційна лексика реалізується мовною особистістю, яка, у свою чергу, створює певний “відбір” мовних засобів у мовленні. Вигуки здатні передавати емоції в мовленні, перенасиченість ними демонструє можливість імплікування згоди/незгоди, модальні значення імперативного забарвлення.

Висновки до розділу 1

Спираючись на загальні результати досліджень, можна стверджувати, що емотивність вивчають такі науки, як емотіологія, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика та ін. Тільки поєднуючи знання цих наук можна досконало дослідити емоції та їх вербалізацію.

Отже, ми вважаємо емотіологію міждисциплінарною галуззю науки, яка функціонує між психологією та лінгвістикою, поєднуючи знання цих двох наук. Вона є надзвичайно важливою галуззю для обох наук, оскільки отримані результати будуть корисними і для психології і для лінгвістики. Надзвичайно важливою для емотіології є "Когнітивна теорія емоцій" В. І. Шаховського. Ми погоджуємось із твердженням Г. В. Жегаліної, що емотіологія включає в себе велику кількість аспектів: аспект мовних засобів і способів висловлення емоційних станів-відношень, функціонально-семантичний аспект; аспект тих семантичних ознак слова, які говорять про емотивність мовної одиниці; аспект співвідношення емоцій з категоріями оцінки, експресії, модальності тощо.

У більшості досліджених нами робіт лінгвісти вважають за необхідне розмежування понять "емоційності" та "емотивності". Російські мовознавці В. І. Шаховський, Г. М. Ленько, В. А. Маслова та український мовознавець М. В. Гамзюк зараховують термін "емоційність" до психологічної категорії, а термін "емотивність" – до лінгвістичної. Ми вважаємо, що ці терміни необхідно розмежовувати, оскільки вони належать до різних наук і мають схожі, але не однакові значення. Ці слова не можна вважати синонімами, їх важливо чітко розмежовувати: емоційність – це психологічна властивість людини виражати емоції і таким чином реагувати на зовнішні подразники; емотивність – це лінгвістичний процес висловлення емоцій засобами будь-якої мови.

Ми повністю погоджуємось із судженням російської дослідниці В. В. Овчинникової, яка стверджує, що вербалізація емоцій людини відображається

на усіх її рівнях: фонетичному, морфемному, лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному.

На нашу думку, емотиви, тобто слова, які висловлюють емотивність у мові, можна поділити на: слова, що називають емоції; слова і вирази, які містять емотивний елемент у своїй структурі; слова, які містять суфікси оцінки; вступні слова і вирази; слова і вирази, семантична структура яких цілком емотивна. Дієслово є частиною мови, яка найбільш пристосована для висловлення емоцій, оскільки найчастіше емотивність виражається саме дієсловами. Основними стилістичними засобами вираження категорії емотивності є: метафора, уособлення, метонімія, синекдоха, епітет, порівняння, перифраз, гіпербола, іронія.

Одним зі способів вербалізації емоцій є вигук. Ця частина мови є емотивною, тобто вигуки залежно від контексту мають значення різних емоцій. Один вигук може мати кілька значень, тож при перекладі надзвичайно важливо звертати увагу на контекст та ситуацію, у якій використовуються вигуки. Усі вигуки можна пояснити словами та знайти їм синоніми. Вигуки частіше використовуються у розмовному мовленні, ніколи не вживаються в офіційному мовленні, документах тощо. Вигуки часто супроводжуються знаком оклику або підвищенням голосу. Вони виражають додаткові смислові і стилістичні відтінки висловлювання або окремих слів.

Одним із способів вербалізації емоцій є висловлення за допомогою фразеологізмів. Ми погоджуємось з М. А. Охріменко, і вважаємо, що до складу фразеологічних одиниць слід відносити не лише фразеологічні зрощення, з'єднання та фраземи, а також приказки й прислів'я, крилаті вислови, літературні цитати, описові порівняння. Отже, фразеологізми – це такий специфічний розділ мовних одиниць, який здатен відображати різні аспекти прагматики мови, передавати емоційні стани, комунікативні інтенції мовця. Ми погоджуємось з А. М. Гаріфулліною, що фразеологізми, які позначають емоції, можна поділити на три групи: 1) фразеологізми, які позначають фізіологічні зміни внутрішніх органів у

певному емоційному стані; 2) фразеологізми, які позначають поведінкову реакцію; 3) фразеологізми, які позначають внутрішні хвилювання.

На нашу думку, усі лексичні одиниці, які висловлюють емоції, за значенням можна поділити на: слова з негативним значенням, слова з позитивним значенням та слова з нейтральним значенням. Негативні і позитивні емоції, також можуть позначатися нейтральною емотивною лексикою. Нейтрально забарвлені слова, завдяки контексту отримують позитивні або негативні значення і можуть висловлювати емоції та ставлення людини.

Досліджуючи емоції, надзвичайно важливо звертати увагу на їх соціокультурний аспект, оскільки переживання емоції суто особистісне, але її вираження є соціальним, тобто емоцію переживає певна людина, але вона висловлює її так, як висловлюють цю емоцію люди у її соціумі.

При перекладі емотивної лексики також є важливим її часовий пояс, оскільки слова, які використовувались у давнину, можуть бути незрозумілими сучасному читачеві. У цьому випадку перекладач повинен адаптувати текст для сучасного читача і передати усі емотивні особливості тексту.

РОЗДІЛ 2. ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА СПОСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

К. А. Рожкова, підкреслює, що лексичні одиниці, які належать до емотивно-експресивної лексики, володіють різними ступенями номінації: високий та середній ступінь вираження емоцій. Емоції людини стають відчутними для інших людей завдяки слову. Більше того, слово чи словосполучення може не тільки висловлювати емоцію, але і бути емоційним фактором, тобто викликати емоцію, зазначає дослідниця. Таким чином емоція є і формою відображення реального світу і предметом його відображення. Емоційне ставлення нерозривно пов'язане з оцінкою, характером розуміння навколишньої дійсності і є важливою складовою частиною мовної модальності [38, с. 170].

Вербалізація емоцій пов'язана зі світом через призму людської свідомості. Будь-який вияв емоцій, який репрезентується реченнями у мовленні, номінують ситуації позамовної дійсності, але інтерпретовані мовцем. Таким чином існує два значення: одне – коли значення співвіднесено з описуваною дійсністю і відображає об'єктивну ситуацію в світі, інше значення – коли значення співвіднесено зі світом через свідомість і відображає не світ, яким він є, а світ, побачений і сприйнятий мовцем. Наприклад: *Fakat Müjgân Abla insanı sabırsızlıktan çıldirtacak kadar mısınız ?* – Але Мюжгян, не те що нетерплячу мене, а й кого завгодно роздратує [57, с. 71; 37, с. 42]. Адресат читаючи текст вважає Мюжгян такою, що кого завгодно роздратує, хоча це лише думка Феріде, її ставлення до Мюжгян. Отже, у цьому реченні ми бачимо світ, тобто Мюжгян через призму свідомості Феріде.

Розглянувши теоретичні засади дослідження ми поділяємо емотивну лексику турецької мови за значенням на: 1) лексику, яка позначає позитивні емоції (зацікавленість, радість, захоплення, задоволення, закоханість, щастя, бажання, гордість); 2) лексику, яка позначає негативні емоції (гнів, горе\смуток, сором, страх, тривога\хвилювання, відроза, образа\зневага, жаль\співчуття, ненависть, сумнів,

злість, нетерпіння, незадоволення); 3) лексику, яка позначає нейтральні емоції (спокій, байдужість); 4) лексику, яка позначає двоїстичні емоції (здивування, сміх).

До мовленнєвих способів вираження емоцій належать лексичні та граматичні, способи висловлення емоцій. У художньому тексті, окрім названих, використовуються також стилістичні способи вираження емоцій і емоційних станів.

Під час аналізу емотивної лексики важливо звертати увагу на контекст, тому що одне і теж слово може виражати різні емоції, і навпаки, одна емоція може виражатися різними словами.

Графічна передача фонетичних засобів емотивності здійснюється за допомогою використання різних розділових знаків: знаку оклику (закличні і емфатичні речення), тире і три крапки (для позначення емоційних пауз), знак питання. Знак оклику в емфатичних реченнях вказує на особливе відношення до змісту висловлювання, наприклад: *Ne rezalet Yarabbi, ne rezalet! Bütün vücudum zangır zangır titriyordu. Biraz önce onlara güzel bir oyun oynamaya karar verdiğim halde şimdi beni sezmelerinden ödiim kopuyordu.* – Боже милостивий, яка ганьба, який сором! Я вся тремтіла. Мене пройняли якісь чуття, і я тремтіла, хоч мить тому лаштувалася викинути якогось коника [57, с. 41; 37, с. 27]. Завдяки використанню знаку оклику ми відчуваємо обурення і розчарування героїні, пов'язане з тим фактом, що вона побачила Кямрана разом з Неріман. Це передається також лексично, завдяки використанню іменника *rezalet* – сором. Три крапки у реченнях показують на задумливість персонажа, за допомогою них окреслюються емоційні паузи, наприклад: *"Mehmet, oğlum, hocanın da elini öp!" diye beni gösterince... "Öp evladım" dedim.* – Кажучи: "Мегмете, синку, і вчительці руку поцілуй!", він показав на мене "Цілуй, дитино" [57, с. 185; 37, с. 126]. У реченні використовуються звертання *oğlum, evladım*, які показують хороше ставлення вчителя та Феріде до Мегмета. За допомогою три крапки автор робить емоційну паузу і показує, що Феріде не очікувала, що їй також будуть цілувати руку, бо вона ще не відчуває себе вчителем. Знак питання у реченнях виражає питання або сумнів. Він обов'язковий для використання у питальних реченнях, особливо в українській мові, оскільки без

нього не зрозуміло це питання чи ствердження, у турецькій же є питальна частка *-mi* у чотирьох варіантах та питальні слова, завдяки яким ми розуміємо вид речення. Приклад речення з питальним знаком: *Şimdi ayıp ettin bizim memleketin havası gibi hava nerde var be.* – Як вам не соромно?.. Хіба ще є де такий клімат, як у нас [56, с. 8; 29, с. 25]? В оригіналі, турецькому реченні знак питання не використовується, хоча це питальне речення, оскільки є питальне слово *nerede* – де?, питання також підкреслюється вигуком *be*, який перекладач замінив на слово "хіба" у перекладі.

Як було розглянуто раніше, у емотіології прийнята диференціація способів вербалізації емоцій:

- позначення або називання – у цю групу зараховуються всі лексеми, які називають емоційні стани та емоції (*sevinmek* – радіти, *gülmek* – сміятись, *ağlamak* – плакати, *aşk* – кохання, *korku* – страх);
- опис – мовні засоби, які описують зовнішні прояви емоції чи стану (*gözleri büyümek* – збільшуються очі, *yüzü kızarmak* – червоніє обличчя, *tüyleri diken diken olmak* – покритися гусячою шкірою);
- висловлення в мовленні – лексеми і фразеологізми, які описують відчуття та прояви емоцій (*ağzı kulaklarında olmak* – рот аж до вух, широко посміхатися; *göklere çıkmak* – бути на сьомому небі від щастя, *gözünü bir şey görmemek* – нічого не бачити).

Для висловлення емоцій людина використовує спеціальні вербальні засоби. Так, вислови типу *Ne kadar iğrenç (güzel, harika, kötü)* використовуються не для констатації раціональних дискрипцій, а для висловлення емоцій мовців, тобто їх емоційних станів і емоційних відносин [52, С. 168]. У романі "Чаликушу" та новелі "Листи померлого Віслюка" лексичні одиниці, які позначають позитивні емоції, представлені у вигляді вигуків, окремих слів і виразів. Наприклад: *Yuhuu, süper, harika, güzel, mükemmel* [56, С. 70-101; 57, С. 20-53].

Отже, ми поділяємо емотивну лексику турецької мови за значенням на позитивну, негативну, нейтральну, двоїстичну. Для підкреслення емоцій також

часто використовуються розділові знаки. Способи вербалізації емоцій у турецькій мові поділяємо на: позначення або називання, опис та висловлення у мовленні.

2.1. Вербалізація емоцій за допомогою вигуків і звертань та способи їх перекладу.

2.1.1. Вербалізація емоцій за допомогою вигуків та способи їх перекладу.

Правильний та адекватний переклад вигуків у висловлюванні є надзвичайно важливим. Неправильний переклад вигуків та вилучення їх з тексту перекладу може призвести до зміни головної оригінальної ідеї автора, а саме недостатнього прояву та знебарвлення емоційного стану персонажа.

Т. А. Оришечко виділяє такі труднощі перекладу вигуків [31, с. 393]:

1) багатозначність вигуків. Прагматичне значення вигуку можна встановити точніше за допомогою контексту висловлювання. Наприклад: *Tuh az kalsın duvara bindiriyorduk.* – Тьху! А ще, добродію, не розбийся об стіну [56, с. 15; 29, с. 34]. Вигук *Tuh* має значення полегшення, спокою, наприклад, у цьому випадку помічник зітхнув з полегшенням через те, що вони мало не врізались у стіну, але цього не сталось. Іноді цей вигук використовується щоб описати розчарування, смуток, наприклад: *Tuh, anahtarı evde unuttum!* [58] – Тьху, ключі вдома забув! У цьому випадку вигук має значення смутку, мовець засмутився, що забув ключі вдома.

2) нечіткість значення, оскільки вигуки не називають, а лише позначають емоції або почуття. Наприклад: *Aman oğlum ah oğlum. Sen hiç bi tanınmaz olmuştun. Vah oğlum diye dövünmeye başladı.* – Ой, синочку мій, та я ж тебе й не впізнав! Ой, коханий мій! Використовуються вигуки *aman, ah, vah*, які не називають але мають значення стану смутку завдяки контексту, підкреслює цей стан також дієслово *dövünmek* – стогнати, яке завдяки контексту отримує емотивну конотацію стану

смутку. Ці вигуки перекладач перекладає за допомогою українських аналогів [56, с. 35; 29, с. 62]. Через те, що вигуки не мають прямого значення, ми тільки з контексту можемо зрозуміти, яку емоцію переживає мовець.

3) наявність етноспецифічних вигуків у мові: *Yuh! Ben böyle bir şey yaptım!* – Що ви, я нічого такого не робив! Цей вигук є етноспецифічним, оскільки використовується тільки турками і в українській мові такого вигука немає.

М. Є. Болдирева та А. В. Сітко окреслюють такі прийоми перекладу вигуків [6, с. 53]:

1) використання існуючого українського словникового відповідника: Наприклад: *Yok ötesi ölmüşüm öyle yaz sıcağında buzlu hoşafı kaşıklaya kaşıklaya 'Oooh öldüm' diyenlerinki gibi lâfin gelişi bir ölüm değil benimkisi.* – Далєбі, це не те, що ковтнути у спеку холоднячку й промовити: "Ой Боже, вмираю!" Ні, це не та смерть [56, с. 2; 29, с. 14]. Стан втоми вербалізується автором за допомогою вигука *Oooh*. Перекладач переклав цей вигук за допомогою українського вигука "Ой" та додавання слова "Боже", хоча в українській мові також є вигук "Ох", який так само як і турецький варіант має значення втоми. *Aman uçuyor muuz ne? diye bağırdı şoför. Aman ne oldu?* – Боже ми що летимо? Закричав водій. Боже що сталося [56, с. 14; 29, с. 32]? У цьому прикладі *Aman* виражає сильне емоційне збудження, здивування. *Aman* використовується в ролі емоційного елемента, який висловлює експресивне забарвлення і значення здивування. Цей вигук у розмовній мові може виражати різноманітний спектр емоцій: здивування, радість, захват тощо.

2) транскодування: *Naaa o başka, o zaman olur, öyle söylesene.* – Аааа це інше, тоді буде, якби ти ще ось так розповів [56, с. 10; 29, с. 27]. У цьому реченні вигук "Naaa" використовується щоб показати, що людина щось раптово зрозуміла. Замість нього ми можемо використати слово "*anladım*" (я зрозумів). Перекладач транскрибував цей вигук за допомогою саме практичної транслітерації, тобто використав цей вигук, як він використовується в українській мові. *Anladın mı neden güldüğümü dedi hah hah hah. Ay bayılacağım. İnsanlar ne enayi oluyorlar. Ay gülmekten çatlayacağım. Ne gülünçlü komediydi hâlâ gülüyorum hah hah hah hih hih hih hoh hoh*

hoh. – Ти зрозумів чому я сміявся? Ха-ха-ха. Ой, зараз зомлію. Якими люди стають дурними. Ой, зараз вибухну від сміху. Яка була смішна комедія, я досі сміюся ха-ха-ха, хі-хі-хі, хо-хо-хо [56, с. 32; 29, с. 54]. Щоб описати стан персонажа, автор використовує емотив *gülmek* "сміятися", який виражає емоцію радості і підкреслює це використовуючи вигуки *hah hah hah hih hih hih hoh hoh hoh*, які є звуконаслідуваннями сміху. Перекладач передає ці вигуки за допомогою транскрибування. Нейтральне дієслово *bayılmak* "зомліти", яке завдяки контексту отримує значення "зомліти від сміху", має значення емоції радості і перекладене перекладачем за допомогою українського еквівалента. Вираз *gülmekten çatlamak* "вибухнути від сміху" також передає емоцію радості, перекладений за допомогою синонімічної заміни. На нашу думку перекладач правильно передав емотивне навантаження речення і зробив його зрозумілим для українського читача.

3) використання варіантного відповідника: *Ben nasıl olsa ölmüşüm artık beni kurtaramazlar ama hiç olmazsa şu yanımdaki yaralıyı bir ayak önce hastaneye atıp kurtarsalar. Cankurtaranın şoför muavini "Tuh" diye arabanın içindeki yaralıya bir tükürük salladıktan sonra "Ben böyle uğursuz adam görmedim" dedi.* – Я був мертвий, мене вже все одно врятувати неможливо, але ж ось поранена людина... Помічник водія плюнув у бік пораненого: – Тьху! Такого безталанного я ще не бачив [56, с. 13; 29, с. 33]! Щоб висловити емоцію розчарування, смутку автор використовує вигук *tuh*, а також підкреслює цю емоцію тим, що розчарувавшись помічник водія плюнув у пораненого. На нашу думку перекладач правильно переклав цей вигук варіантним відповідником в українській мові "Тьху!" і передав емотивне навантаження речення. *Sen şimdi 'Vah vah sağlığında değerini bilemezmişiz' diyerek ne denli dizini dövsen yeridir.* – Гай-гай! – похитаєш ти скрушно головою. – Не знали ми, чого вартий був небіжчик [56, с. 1; 29, с. 16]! Емоція смутку, розчарування вербалізується за допомогою вигука *Vah vah*. Зазвичай він перекладається українською "Вах вах", "Вай вай" або "Ай-ай-ай, ах, ох", але Г. І. Халимоненко переклав його, як "Гай гай", ми вважаємо це недоречним. Ми

вважаємо, що цей вигук слід було перекласти за допомогою одного з зазначених вище еквівалентів.

4) використання повнозначного слова або словосполучення: *Vah vah adam gözüümüün önünde ölüyor be...* – Та що ж це, на очах помирає людина [56, с. 1; 29, с. 17]! Емоція смутку вербалізується за допомогою вигука *Vah vah*, у цьому реченні перекладач замінив цей вигук словами "та що ж це", які будуть зрозумілі українському читачеві. – *Ölmüş mü?..Vay anasını. – Neye şaştin öyle? – Помер?..Оце так... – Чому ти так здивувався [56, с. 4; 29, с. 18]? Вигук *Vay anasını* використовується щоб виразити велике здивування. Перекладач замінив цей вигук на вираз "оце так", який також означає здивування. Емоція здивування також підкреслюється дієсловом *şaşmak* дивуватися. Ця емоція також часто передається вигуком "*Oha!*" який можемо передати українською за допомогою еквівалента "Ого!" наприклад: *Oha! Bugün ne kadar çok indirim varmış!* – Ого! Як сьогодні багато знижок! – *Aman doktor bey siz ölünün nabzı diye kendi nabzınızı muayene ediyorsunuz. – Tuuu ben sarhoşlukla sağ avucuma sol elimi alıyormuşum. İşte o günden beri ne zaman bir ölü raporu verecek olsam ölünün gerçekten ölü olduğuna biriki de tanık bulundururum.* – "Що ви робите, пане лікарю, ви ж слухаєте свій пульс." "А щоб тобі!.." – Виявляється, я й справді слухав свій пульс. Після того випадку я тепер щоразу, складаючи акта, кличу ще двох свідків [56, с. 15; 29, с. 34]. Використовується вигук *aman* (та що ж! Боже!), щоб показати емоцію здивування помічника лікаря, коли лікар розуміє, що слухає свій пульс, а не пульс померлого, він каже: *Tuuu* (Тьху!), цей вигук виражає емоцію розчарування. Перекладач переклав цей вигук заміною вигуку повнозначним виразом "А щоб тобі!..", який дуже доречний у цьому реченні та передає емотивне навантаження речення. *Hayda be! Olur mu öyle şey. Baksana çocuk en az bir yaşında var.* – Та що ти кажеш! Подивись, цій дитині щонайменше рік [56, с. 38; 29, с. 56]. Автор описує емоцію здивування персонажа за допомогою вигуків *hayda be*, що означають здивування і підкреслює це висловом *olur mu öyle şey* (хіба таке можливо), що в більшості*

випадків також означає здивування. На нашу думку перекладач вірно переклав ці вигуки заміною на повнозначні слова і передав емоцію здивування персонажа.

5) вилучення вигуку: *Adam bizim cankurtaranı görünce keyfinden şapkasını fırlattı havaya bir de "Ye huuu" diye amerikanca nağra attı.* – Цей чоловік побачив нашу машину й аж затанцював з радості [56, с. 11; 29, с. 30]. У реченні використовується опис емоції радості *keyfinden şapkasını fırlattı havaya* – (букв. від радості він підкинув шапку у повітря) або як переклав це Г. І. Халимоненко "затанцював з радощів", також ця емоція підкреслюється вигуком *Ye huuu*, який перекладач випустив, оскільки за контекстом емоція персонажа зрозуміла. *Vah vah ne de uzun kıvrıkıvrık kirpikleri varmış maşallah yazık olmuş gence dedi.* – Гляньте, гляньте, які в нього вії, довгі-предовгі! Аж мені жаль [56, с. 5; 29, с. 19]! У цьому реченні цей самий вигук *Vah vah* передає емоцію здивування мовця. У цьому випадку перекладач випустив цей вигук. *Yahu biz nasıl insanlarız be diye bağırdı adam gözümüzün önünde ölüyor da hiçkimsenin kılı kıpırdamıyor.* – Які ж ми тоді люди? На наших очах помирає жива душа, а ми ні гугу [56, с. 2; 29, с. 14]! Використовується вигук *yahu* для того, щоб звернути увагу, підсилити висловлювання, присоромити людей що вони нічого не роблять. У перекладі вигук випущений, оскільки у перекладі і без вигуку зрозуміле значення речення і його емоційний посил. *Yahu hayatınızda hiç ölü görmediniz mi ne uğılıp duruyorsunuz diye bağıırıp kalabalığı dağıtmaya çalışırken başka biri de.* – Ти що, жодного разу не бачив смерті? – запитав його громадянин, що намагався протиснутися до мене [56, с. 5; 29, с. 14]. Вигук *yahu* використовується для привернення уваги. *Ne masajı ne mesajı be, kardeşim adam ölmüş sen hâlâ konuşuyorsun.* – Який масаж, який масаж брате, людина померла а ти й досі балакаєш [56, с. 4; 29, с. 19]. Використовується вигук *be* для посилення емоції обурення коли людина намагалась зробити масаж померлому. Перекладач ніяк не передав цей вигук, оскільки за контекстом та іншими словами речення зрозуміло, яку емоцію відчуває мовець. *Ben gülmeye başlayınca yaşlı kadın 'Şuışt..' dedi taşkınlık uarptayın ölülere diriler gibi taşkınlık yakışmaz.* – Я поглянув на неї і засміявся. – Не іржи, – сказала вона. – Небіжчикам це не до лиця [56, с. 30; 29, с. 51]. На нашу

думку перекладач вірно переклав цей вигук заміною вигука на повнозначне слово і підкреслив, що жінка вживає цей вигук для того, щоб персонаж замовк, не сміявся. Цей вигук також можна було перекласти, як "Цить!".

Отже, вербалізація емоцій за допомогою вигуків зазвичай відбувається у розмовній мові, вигуки не використовуються у формальному мовленні. Вигуки – це емоційна реакція на подразники зовнішнього середовища, часто не обдумана мовцем, як, наприклад, слова. Турецька мова дуже багата на вигуки, турки дуже часто їх використовують у своєму емоційному мовленні. Ми дослідили 17 вигуків і 30 прикладів вживання та перекладу вигуків із розглянутих нами художніх творів. Вигуки давно набули функції висловлення емоцій і емоційно-оцінного ставлення мовця до того, що відбувається. У досліджених художніх творах вигуки частіше всього були перекладені перекладачем за допомогою випущення вигука або його заміни повнозначним словом та українських аналогів, оскільки серед досліджених прикладів 12 разів перекладач використав спосіб перекладу вигуків за допомогою випущення або його заміни повнозначним словом, 10 разів переклав вигуки за допомогою аналогів, 4 рази за допомогою транскрипції та 4 рази за допомогою еквівалентів. Таким чином ми можемо зробити висновок, що переклад вигуків турецької мови українською мовою за допомогою випущення вигуків або їх заміни повнозначним словом та за допомогою українського аналога є найбільш вдалим і поширеним.

2.1.2. Вербалізація емоцій за допомогою звертань та способи їх перекладу.

Український мовознавець І. Я. Гродський підкреслює, що форма звертання, її вживання та функціональне навантаження детермінуються комунікативною ситуацією. Комунікативна ситуація є досить загальним поняттям, яке не має однозначного визначення. Більшість дослідників зараховують до комунікативної ситуації соціальні фактори чи умови спілкування [14, с. 97].

Для висловлення емоційного ставлення до когось або чогось у турецькій мові часто використовуються звертання. Наприклад: *Sevgili Eşekarası* – Любий брате мій Гедзю [56, с. 29; 29, с. 44]! Звертання також може висловлювати ставлення мовця. У цьому реченні автор показує, що Віслюк, який пише ці листи добре, з любов'ю ставиться до свого друга Гедзя і навіть називає його братом. Турецькою мовою звертання перекладається "*seslenme*" або "*hitap*". Звертання, які виражають повагу – це здебільшого "*bey, hanım, bay, bayan, efendi, beyefendi, hanımefendi*" (пане, пані). Вони використовуються частіше щодо людей, які не знайомі, мало знайомі та при офіційному мовленні. Також такі звертання показують рівень вихованості особи та її освіченість. Частіше використовується у писемному мовленні. Звертання типу "*teyze, abla, ağabey* (вимовляється *abi*), *kardeş, dost, arkadaş, dede, evlat, yavru, oğul, kız*" (тітка, сестра, брат, друг, дід, дитина, син, дочка) використовуються частіше щоб показати прихильність, щирість, відкритість, позитивне емоційне ставлення до людини, а не родинний зв'язок. Наприклад, звертання *ağabey* "старший брат", звертання до чоловіків трохи старших за віком, ніж мовець, але можливо і до чоловіків середнього віку, незалежно від віку мовця; *abla* "старша сестра" – звертання до жінок зазвичай трохи старших за віком, ніж мовець, але можливо і до жінок середнього віку, незалежно від віку мовця; *amca* "дядько" – звертання до чоловіків приблизно одного віку з батьком мовця; *teyze* "тітка" – звернення до жінок приблизно одного віку з матір'ю мовця; *nene* "бабуся" – звертання до дуже літніх жінок; *ana* "мати" – звернення до жінок похилого віку; *dede* "дідуся" – звертання до дуже літніх чоловіків; *baba* "батько" – звертання до літніх чоловіків; *enişte* "дядько" – звертання практично до будь-яких чоловіків, але основне значення цього слова "зять"; *yenge* "тітка" – звертання практично до будь-яких жінок, основне значення слова "невістка". Відзначимо, що під час звертання афікс приналежності першої особи однини можна прикріпити тільки щодо до молодших – *oğl-um*, або з використанням власного імені людини плюс термін спорідненості (*Ayşe teyzem* – "Тітко Айше, моя тітко Айше", *Mehmet amcam* "мій дядько Мехмет"). Такі звертання частіше використовується в розмовній мові.

А. В. Меркотан підкреслює, що під час звертання до дітей, старші можуть використовувати ті ж слова, якими дитина звертається до них самих, наприклад: *annesiğim* "матуся моя" каже мати звертаючись до своєї дитини, *anneannesiğim* "бабусенько моя" каже бабуся звертаючись до онука або онучки. Використання для вираження відносин між членами суспільства термінів спорідненості, здавалося б, покриває всі потреби в повсякденних зверненнях, однак на практиці сучасні міські та більш освічені жителі часто уникають звертань з використанням термінів спорідненості, обираючи нейтральні: *Bakar mısınız* буквально значення "Ви не подивитесь?" використовується для привернення уваги [27, с. 315].

Для того, щоб ще більше наголосити на прихильність, зробити слова більш особливими, ніжними часто до слів, які позначають родинність додають зменшено-пестливі афікси *-ciğim, -ciğim, -cuğum ve -im, -im, -um, -üm*. – *Anneciğim, seni çok özledim*. – Матінко, я дуже за тобою скучила. Такий афікс частіше використовують жінки або діти, оскільки чоловічому мовленню не властиве додавання зменшено-пестливих афіксів, подовження речень – їх мовлення коротке і ясне. Звертання, що позначають родинність використовуються не для того, щоб показати родинні зв'язки мовців, а для того, щоб показати їх емоційне ставлення, прихильність, близькість.

У турецькій мові функціонує багато звертань, які означають соціальний статус людей, посаду, яку вони займають і стан у суспільстві. Особливу повагу показують такі звання, як: *öğretmen* вчитель, *patron* начальник, *hoca* вчитель, *müdür* директор, *büyükelçi* посол, *sultan* султан. Ці звання можуть бути як набутими на службі, роботі або бути просто звертанням, яке показує шанобливе ставлення та повагу.

Vay beyim vay, sen de iyice lüksüne kaçtın yani. Çöp arabası nerdeee! Bizim sokağa bir haftadır uğramıyor tenezzül edip de. – Ох, пане, ох. А ти багачем себе відчув. Який сміттевоз, він вже тиждень не вважає за потрібне заїхати на нашу вулицю [56, с. 9; 29 с. 27]. У реченні використовується звертання *beyim* та вигук *vay*. Автор використовує це звертання, щоб розділити персонажів цього діалогу за майновими станами, або для того, щоб мовець, який вимовляє це речення у своєму мовленні

підкреслив, що адресат його мовлення себе відчув "паном", він каже це для того, щоб підкреслити, що той зазнався або розмріявся. Перекладач перекладає це звертання за допомогою українського еквіваленту. У реченні також використовується вигук *vaу* для підкреслення цього засудження мовцем адресата мовлення, вигук перекладається за допомогою синонімічної заміни, українського "ох".

Muayene eden doktor "Çok acele ameliyat edilecek" deyince annem iki gözü iki çeşme ağlayarak doktora "Aman oğlum" demiş. "Madem ameliyat edeceksiniz hazır etmişken oğlumun fitiği ile apantisiti vardır onları da aliverin de sevaba girin" demiş. – Наступного дня поклали мене до лікарні, і лікар сказав, що треба робити операцію. Моя бідна мати з плачем до лікаря: "Синку, виріж йому заодно й грижу й апендицита" [56, с. 9; 29, с. 27]. У реченні використовується звертання *oğlum*, жінка називає лікаря "синком", хоча вони не мають родинних зв'язків, вона це робить через хороше ставлення до нього, показує йому свою приязність. Перекладач правильно передав це звертання українським еквівалентом "синку". У реченні також вживається вигук *aman* "Боже, Господи", який передає у цьому реченні емоцію страху, хвилювання жінки за свого сина.

У неофіційному мовленні, в якості звертання більше використовуються субститути власних імен, зазвичай для того, щоб показати позитивне емоційне ставлення вживаються ласкаві слова, наприклад: *canım* "душа моя", *hayatım* "життя моє", *güzelim* "красуня моя". Такі звертання можуть бути адресовані як жінці, так і чоловікові (за винятком лексеми *güzelim*, по відношенню до чоловіка використовується *yakışıklım*). У якості звертання у турецькій мові використовуються і назви тварин: *kuzum* "ягня моє", *aslanım* "леве мій", *kuşum* "пташка моя", *balığım* "рибка моя"; і назви солодоців *şekerim* "цукерка моя", *tatlım* "солодка моя, солодкий мій"; і частини тіла: *kalbim* "серце моє", *ciğerim* "легені мої, печінка моя", *gözbebeğim* "ти мій зрачок ока".

Кямран, коли писав листа Неріман, використовував таке звертання: "*Benim sarı çiçeğim*" diye başlıyordu." – Він починався так: "Моя жовта квітко"

[57, с. 101; 37, с. 69]. Він використав таке звертання, щоб показати свою любов, приязнь до Неріман і ототожнив її з гарною жовтою квіткою. Перекладач правильно переклав це звертання використовуючи український еквівалент.

Gözüm ağırıldığı vakit içine damlatılan kırmızı ilacı...Sevgili Hüseyin'le beraber İstanbul'a gelişimizi... – У мене боліли очі, й мені закапували їх червоними ліками, як з нашим любим Хюсейном переїхали до Стамбула [57, с. 3; 37, с. 2]. У реченні використовується звертання *Sevgili Hüseyin*, яке виражає хороше, любляче ставлення Феріде до Хюсейна показує, що Феріде любила Хюсейна, як батька і добре до нього ставилася. На нашу думку перекладач правильно переклав це звертання за допомогою синонімічної заміни та транскрипції і передав емотивне навантаження цього речення.

Ми погоджуємось з українською дослідницею А. В. Меркотан, яка зазначає, що пестливо-кличні форми турецьких імен утворюються за допомогою зменшено-пестливого афікса *-cik* з обов'язковим додаванням афікса приналежності 1 ос. одн.: *Eylül-ciğ-im*, що означає "Ейлюл-ечка моя", *Ahmet-çiğ-im* – "Ахмед-чик мій". Хоча усічених кличних форм у турецьких імен зазвичай немає, спостерігається тенденція до їх створення, шляхом додавання до усіченої основи афікса – *ış / -iş / -oş / -uş / -üş* (*Fatoş* від *Fatma* (ж.), *Feriş* від *Feriha* (ж.), *Sedoş* від *Sedat* (ч.)). Пестливо-кличні імена з афіксами – *ış / -iş / -oş / -uş / -üş* мають фамільярно-манірний характер і використовуються головним чином жінками [27, с. 314].

Yanlarında olmadığım halde ne yazdıklarını omuzları üzerinden okumuş gibi biliyordum: "İlk hatıranı, sevgili anneciğimin küçük karyolamın üstüne eğilen müşfik altın sarısı başı bana muhabbetle gülümseyen gök mavisi gözleridir" tarzında şairane bir yalancık... – Я не сиділа поруч з ними, але добре знала, що вони пишуть, неначе зазірала через плече в їхні зошити. Це була поетична брехня приблизно такого змісту: "Найперше, що я пам'ятаю, — це чарівна золотоволоса голівонька коханої матері, схилена над моїм маленьким ліжечком, та ще блакитні, мов небо, очі її, повні усміху й любові... [57, с. 1; 37, с. 1]" У реченні використовуються слова *sevgili anneciğim* (люба матуся), але якщо зазвичай ці слова використовуються щоб

показати прихильність і любов, тут Чаликушу, кажучи що це брехня дівчат, які писали твори – використовує іронію. Використовується метафора для того, щоб описати красу матері: *gülümseyen gök mavisi gözleridir* (небесно блакитні очі, які посміхаються). На нашу думку перекладач правильно переклав звертання та метафору за допомогою українських еквівалентів і передав емотивне навантаження цього речення.

Karıdan gireceğim vakit Hatice Hanım kolumu yakaladı: "Dur kızım" dedi. – Коли я виходила з дверей пані Хатідже схопила мене за руку і сказала: "Почекай, доню" [57, с. 174; 37, с. 108]. У реченні використовується звертання *kızım*, і хоча пані Хатідже не є матір'ю Феріде, вона звертається так до неї показуючи своє хороше ставлення, відкритість. Перекладач вірно переклав це звертання українським еквівалентом "доня" і передав ставлення пані Хатідже до Феріде.

Kuzum Hatice Hanım, bana yardım et de şu pencerelerden birini açalım, dedim. – [57, с. 174; 37, с. 108]. У реченні використовується звертання *kuzum* "дорогенька, ягня моє", воно передає тепле, хороше, близьке ставлення Феріде до Мунісе, як до своєї дочки. На нашу думку перекладач правильно переклав це звертання використовуючи синонімічну заміну.

Таким чином, кожна людина, звертаючись до оточуючих і обираючи слова-звертання вказує на ступінь близькості, на своє ставлення до іншої особи. Звертання використовуються турками не тільки для того, щоб звернути увагу, а й показати своє ставлення. У турецькій мові, особливо у розмовній мові дуже часто використовуються терміни спорідненості, хоча мовець і адресат не є родичами, як вони звертаються один до одного. Батьки часто звертаються до дітей звертаннями, якими діти звертаються до них самих. Ми дослідили 43 звертання турецької мови та 18 прикладів їх використання та прикладів. Звертання частіше всього перекладаються за допомогою знаходження еквівалента, у розглянутих 18-ти прикладах досліджених художніх творів, перекладач 12 разів використав цей спосіб перекладу, а спосіб перекладу синонімічної заміни був використаний перекладачем 6 разів.

2.2. Вербалізація емоцій за допомогою фразеологізмів та способи їх перекладу.

2.2.1. Фразеологізми, які виражають емоції через фізіологічні зміни та способи їх перекладу.

Найважливіша характерна риса перекладу художнього твору, полягає в тому, що читання перекладу має пробуджувати ті самі емоції та почуття, що і читання оригіналу носіями мови. Якщо переклад не відтворює емоції та почуття автора, тоді, на жаль, не залишається оригінальності цього твору.

Ідіома, як невід'ємна частина мови, посилює багатство і красу мовлення. Художні тексти – це джерело фразеологізмів, джерело мовної та концептуальної картини світу.

Про виникнення у людини емоції можна дізнатися як з її власного звіту про стан, який вона переживає, так і по характеру зміни фізичних показників (частоті серцевих скорочень, частоті дихання тощо). Наявність фізичних змін під час емоційних почуттів, дає підстави розглядати емоційні реакції, як стани. Наприклад, одним з найбільш поширених проявів хвилювання є тремтіння тіла, прискорене серцебиття. Як наслідок, багато фразеологізмів передають цю фізіологічну зміну: *Eli ayağı titremek* – сильно хвилюватися. *Onu gördüğümde eli ayağı titriyordu* [58]. – Коли я її побачив, вона сильно хвилювалася. Цей фразеологізм висловлює емоцію хвилювання і описує фізичну реакцію тіла під час хвилювання. На нашу думку його можна перекласти двома способами: щоб підкреслити саме фізичну реакцію тіла на хвилювання, його можна перекласти дослівно, як "руки і ноги тремтять" або щоб описати емоцію, яку висловлює цей фразеологізм, можна перекласти його описовим перекладом "сильно хвилюватися". *Yüreği oynamak* – букв. серце грає; раптово розхвилюватися, злякатися. *Kötü rüyadan uyandıktan sonra yüreği oynadı* [58]. – Коли він прокинувся після поганого сну, він сильно розхвилювався. Даний фразеологізм має значення хвилювання, страху. Він висловлює фізичну реакцію тіла на страх, хвилювання. На нашу думку, цей фразеологізм можна перекласти двома способами:

за допомогою описового перекладу, щоб висловити саме емоцію, яку висловлює фразеологізм – розхвилюватися, злякатися; або за допомогою українського аналога "серце з грудей вискакує". Наступний фразеологізм також утворений внаслідок реакції організму на емоційний стан. Хвилювання, гнів можна висловити за допомогою фразеологізма *ateş almak* – кинути в жар. *Kocasının eve geldiğini duyunca kadını ateş aldı* [58]. – Жінку кинуло в жар, коли вона почула, що прийшов чоловік. У даному реченні цей фразеологізм має значення хвилювання, його необхідно перекладати за допомогою українського аналога "кинути в жар". *Kızının davranışını görünce annesini ateş aldı* [58]. – Мати кинуло в жар, коли вона побачила як поводить її донька. У цьому реченні той самий фразеологізм означає гнів. Зміну кольору обличчя від страху, злості або хвилювання, описує наступний фразеологізм: *Renkten renge girmek* – дуже хвилюватися, боятися. *İlk sınavı beklerken renkten renge giriyordum* [58]. – Коли я чекала першого екзамену, я дуже хвилювалася. Ми не можемо перекладати цей фразеологізм дослівним перекладом, оскільки при такому перекладі ми не відтворимо емотивне навантаження речення. Цей фразеологізм слід перекласти заміною його на повнозначне слово або українськими аналогами "кинути в піт", "кинути в жар". Наступний фразеологізм також передає фізіологічні зміни у стані хвилювання, страху, щастя. *Tüyleri diken diken olmak* – покритися гусячою шкірою. *Babası çocuğa bu kadar güzel hediye verince çocuğun tüyleri heyecandan diken diken oldu* [58]. – Коли батько подарував дитині такий гарний подарунок, вона покрилася гусячою шкірою від хвилювання. У дослідженому прикладі дитина покрилася гусячою шкірою через хвилювання і щастя через подарунок. Цей фразеологізм необхідно перекладати його українським аналогом. Злість персонажа також може висловлюватись за допомогою опису фізіологічних симптомів емоції. *Parça parça morarmış yüzüyle ateş püskürüyordu.* – Він випромінював вогонь з розбитим обличчям [56, с. 26; 29, с. 67]. У цьому випадку емоційний стан, який переживає герой недоступний для стороннього глядача, тобто читач сприймає його через метафоричний опис фізіологічного симптому гніву: випромінювати вогонь, тобто персонаж дуже злий, через це у нього відбувається

фізіологічна реакція почервоніння обличчя, яку автор описав за допомогою метафори. У наступному прикладі емоція страху, злості вербалізується за допомогою фразеологізма *ateş basmak*, який описує реакцію організму на страх. *Bu aklıma geldikçe vücuduma ateş basıyor, hiddetten ağlamamak için dişlerimle dudaklarımı kanatıyordum.* – Як тільки я думала про це, мене палило вогнем і я кусала собі губи, тільки б не заплакати [57, с. 156; 37, с. 135]. На нашу думку, перекладач правильно переклав цей фразеологізм використавши український еквівалент і передав емоційне навантаження речення.

Фразеологізми додають образності мовленню, в них об'єктивованій внутрішній світ людини через зовнішні прояви (міміка, жести, рухи). Процес ідеоматизації висловлювань, які передають міміку і жести людини, у турецькій мові загалом має універсальний характер. Наприклад, у стані гніву людина підіймає руки ввєрх (*el kaldırmak* – підняти руку, замахнутися на когось), у стані здивування широко розкриває рот і очі (*gözleri fincan gibi açılmak/olmak* – букв. мати великі (як по п'ять копійок) очі; витаращити очі (від здивування, страху); *ağız açık kaldı* – він розкрив рота (від подиву), у стані сорому людина опускає обличчя (*yüzünü yerine getirmek* – опустити обличчя додолу; зробити щось ганебне), у стані хвилювання або сорому відбувається збій рухових реакцій людини (*ayağı (ayakları) (birbirine) dolaşmak* – заплітатися (про ноги, від сорому, хвилювання), *eli ayağı dolaşmak* – букв. рука і нога заплітаються; не знати що робити і працювати безладно від хвилювання). Емоція здивування вербалізується за допомогою мовних засобів, тобто фразеологізму у наступному реченні: *Bir de kapağı açıp motoru görmesiyle şaşkınlıktan gözleri şaşlaşmış.* – Відкривши кришку мотора, побачивши мотор він отетерів [56, с. 11; 29, с. 32]. У реченні емоція здивування описується за допомогою фразеологізма *şaşkınlıktan gözleri şaşlaşmış*, тобто, від здивування він аж очі вивернув, отетерів. Автор описує емоцію за допомогою фізичної реакції "здивування", оскільки зазвичай, коли люди дивуються, вони витріщають очі та піднімають брови, відкривають рота від здивування. На нашу думку перекладач правильно переклав цей фразеологізм за допомогою українського аналога і таким

чином передав емоційне навантаження речення. Також емоцію здивування можна описати за допомогою дієслова *şaşmak* – дивуватися.

Нами було досліджено 16 фразеологізмів, які виражають емоції описуючи реакції тіла на ці емоції. Загалом турки так само відтворюють свої емоції: відкривають широко очі, рота, підіймають брови, коли дивуються; у них змінюється колір обличчя, коли вони роззлючені або злякані; пришвидшується серцебиття, коли вони хвилюються тощо. Такі фразеологізми зазвичай використовуються авторами творів для того, щоб читач краще уявив собі реакцію персонажа. На нашу думку слід перекладати турецькі фразеологізми, які виражають емоції описуючи реакції тіла на емоції за допомогою аналогів та еквівалентів, які повністю передають емоційне навантаження фразеологізмів.

2.2.2. Фразеологізми, які виражають емоції гніву, роздратування і сорому та способи їх перекладу.

Переклад фразеологічних одиниць на іншу мову, складає значні труднощі. Перекладач має відтворити при перекладанні фразеологізму національний характер, культуру, традиції та історію так само, як це відображається у фразеологізмах оригіналу. При перекладі фразеологізмів, також, важливо звертати увагу на контекст висловлювання, оскільки він може кардинально змінити переклад фразеологізму. Фразеологізми дуже рідко слід перекладати дослівно, при перекладанні фразеологізмів важливо передати їх зміст, емоцію, а не форму. В процесі перекладу перекладач має еквівалентно перекласти фразеологічну одиницю іншою мовою, наприклад, у турецькій мові часто зустрічається вираз:

Akıl akıldan üstündür [58]. Дослівний переклад цього виразу – Розум перевершує розум. В українській мові є сталий вираз "Один розум добре, а два — ще краще" [5, с. 760]. Ці фразеологізми мають схожі значення, але дослівно їх перекладати не можна. Калькування дуже рідко передає емоційний стан і справжній

зміст вислову, через це, еквівалентний переклад є кращим для перекладу фразеологізмів.

Для досягнення еквівалентності перекладу фразеологізмів, які не мають еквівалентів у мові, на яку здійснюється переклад, можна використовувати близькі за значенням слова та вирази цієї мови, а якщо це неможливо, потрібно давати пояснення семантичного значення таких слів та виразів.

У дослідженому нами романі "Пташка співоча" ми розглянули такий фразеологізм на позначення емоції сорому: *Yerin dibine geçmek – Bütün bildiğim, dudaklarımdan mor mürekkep lekelerinin eksik olmadığı ve bir genç kız hali alır gibi olduğum bir yaşta, beni bir gün mektepte ziyarete geçen birisinin karşısına adeta bıyık çekmiş gibi çıkararak yerin dibine geçtiğimdir.* – Одне знаю, що з моїх губ ніколи не сходили фіолетові плями. А то якось, я вже була чимала, прийшли провідати мене в пансіон, і як побачили під самісіньким моїм носом намальовані вуса, та сказали мені про це, я ладна була під землю провалитися [57, с. 3; 37, с. 2]. У наведеному уривку для опису Феріде своєї емоції сорому, автор використовує фразеологізм *yerin dibine geçmek* (провалитися крізь землю). На нашу думку, автор правильно переклав цей фразеологізм використавши український еквівалент, який повністю збігається за значенням з фразеологізмом оригіналу речення.

Ми розглянули такі фразеологізми на позначення внутрішнього стану гніву та роздратування:

Вербалізація стану нервовості відбувається за допомогою фразеологізма *sinirleri boşanmak* – букв. нерви звільнилися; сильно рознервуватися до сміху, плачу, крику. *Şimdi soğukkanlı olan amcam, benim ise sinirlerim boşanmak üzere* [58]. – Зараз спокійний мій дядько, а я ось ось рознервуюся. Цей фразеологізм слід перекладати за допомогою українського аналога "в мене зараз дах поїде", або описовим перекладом "нервуватися, рознервуватися".

Хвилювання, смуток можна висловити за допомогою фразеологізма *ah çekmek* – ахати, охати, зітхати, горювати, хвилюватися. *Ahmet, ah çekip duruyorsun ama sorununu çözmene yardım etmez ki* [58]. – Ахмет, ти все охаєш, але ж це не допоможе

тобі вирішити проблему. Цей фразеологізм є звуконаслідуванням поєднаним з дієсловом. На нашу думку його необхідно перекладати за допомогою українського еквівалента "охати".

Емоцію злості людина може виразити за допомогою нахмуреного обличчя, завдяки цьому з'явився фразеологізм "прийти з нахмуреним обличчям", що означає емоцію злості, стан сердитості. Наприклад: *Bugün çatık yüzle karşımızdaydı* [58]. – Сьогодні поряд з нами він був з похмурим обличчям. Використовується фразеологізм *çatık yüz (çehre, surat)* – нахмурене, сердите, похмуре обличчя. Цей фразеологізм висловлює емоцію злості, невдоволення. На нашу думку його слід перекладати українським еквівалентом.

У розглянутому нами творі "Листи померлого Віслюка" автор описує емоцію смутку, розчарування вербалізуючи її за допомогою фразеологізма: *Ama bozukluğun yerini bitürlü bulamadığı için çok canı sıkılıyor başını motordan kaldırıp ikiüç dakika kadar sövüp sayıyor bir cıgara içip dinlendikten sonra yeniden motorun üzerine eğiliyordu.* – А що не міг знайти, то сердився. Отак час від часу до смаку вилаявшись, він знову і знову ліз до мотора [56, с. 12; 29, с. 31]. Для опису того, що водій ніяк не міг знайти несправність і його стан смутку, розчарування, автор використовує фразеологізм *canı sıkılmak* (засмучуватись, розчаровуватись), а також цей стан підкреслюється використанням фразеологізма *sövüp saymak* (лятися). На нашу думку перекладач правильно переклав ці фразеологізми за допомогою українських еквівалентів.

Наступний фразеологізм також вербалізує емоцію злості персонажа. *Taksi şoförü kızgınlıktan burnundan soluyordu. Biri "canım" dese "canın çıksın" diye üstüne yürüyese.* – Водій таксі став злий, як чорт. Якщо навіть хтось скаже "життя моє", потім буде давити на тебе, щоб твоє життя скінчилось [56, с. 18; 29, с. 39]. Використовується фразеологізм *burnundan solmak* – нервуватися, злитися, для підкреслення цієї емоції, тобто того, наскільки сильно водій злився перекладач перекладає цей фразеологізм за допомогою українського аналога "бути злим, як чорт", який не відтворює точну структуру і значення фразеологізма, але відтворює

його головну думку і емоційне навантаження, цей фразеологізм так само має значення "дуже злитися, почервоніти від злості".

Під час нашого дослідження ми розглянули 12 фразеологізмів, за допомогою яких вербалізуються емоції гніву, роздратування та сорому. На нашу думку слід перекладати турецькі фразеологізми, які виражають емоції гніву, роздратування та сорому за допомогою аналогів та еквівалентів, які повністю передають емоційне навантаження фразеологізмів.

2.2.3. Фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху та способи їх перекладу

У турецькій мові для вербалізації емоцій дуже часто використовуються фразеологізми. Як ми дізнались з першого розділу, з точки зору перекладу, фразеологізми можна поділити на такі групи: фразеологізми-відповідники, фразеологізми-аналоги, безеквівалентні фразеологізми. Фразеологізми-відповідники найлегше перекласти, тому, що вони мають еквівалент перекладного фразеологізма у мові, на яку виконується переклад. Для того, щоб перекласти такий фразеологізм, достатньо знайти його у словнику. Для того, щоб перекласти фразеологізм-аналог, необхідно досконало зрозуміти значення фразеологізма і знайти його аналог у мові на яку відбувається переклад. До фразеологічних аналогів належать фразеологізми, які виражають однакові значення, але характеризуються повною відмінністю або приблизною схожістю внутрішньої форми. Для фразеологічних аналогів характерним є співпадіння сигніфікативно-денотативного значення та суб'єктно-оцінної конотації. Безеквівалентними фразеологізмами вважаються фразеологізми, які не мають відповідників у фразеологічній системі іншої мови. Такі фразеологізми перекласти важче, оскільки вони не мають ні відповідників, ні аналогів у мові, на яку відбувається переклад. Такі фразеологізми можна перекласти за допомогою дослівного або описового перекладів [7, с. 173].

Пригнічений стан вербалізується за допомогою фразеологізма *gönlü çökmek* – впасти духом; бути у пригніченому стані. *Burhan çocuklarıyla uzun zaman*

görüştüğü için gönlü çöktü [58]. – Через те, що Бурхан давно не бачився зі своїми дітьми, він був у пригніченому стані. Буквально цей фразеологізм перекладається, як "душа впала", але через те, що в український читач не зрозуміє значення цього фразеологізму, слід перекладати його за допомогою українського аналога "впасти духом" або описовим перекладом "бути у пригніченому стані".

Стан смутку вербалізується за допомогою фразеологізма *acıını içine atmak* – тримати біль в собі. *Ayşe kocasını üzmetek için acısını içine atıyor* [58]. – Для того, щоб не засмучувати свого чоловіка, Айше тримає біль в собі. Для того, щоб перекласти цей фразеологізм, який є безеквівалентним, оскільки в українській мові немає прямого відповідника цьому фразеологізму необхідно спочатку перекласти його окремі частини, зрозуміти його значення, а потім перекласти його за допомогою описового перекладу або знаходження близького за значенням аналогу. Наступний фразеологізм також вербалізує стан смутку: *içi kan ağlamak* – сильно засмучуватись (серце кров'ю обливається). *Babasının öldüğünü görünce içi kan ağlamış* [58]. – Коли вона побачила смерть батька, в неї серце кров'ю обливалося. Буквально цей фразеологізм перекладається, як "у середині все плаче кров'ю", але для українського читача такий вираз буде незрозумілим. У цьому випадку ми маємо в українській мові аналог фразеологізму "серце кров'ю обливається" і маємо використати його при перекладі. Стан образи можна виразити за допомогою таких фразеологізмів: *kalbi kırılmak, yüreği incinmek* – образитись, бути дуже засмученим. Цей стан турки описують як "розбити серце", також є вислови *kalp kırmak, canını acıtmak*, які використовуються у такому ж значенні. Наприклад: *Kocası karısına kötü laflar söylediği için kalbi kırıldı* [58]. – Через те, що чоловік сказав жінці не приємні слова, вона дуже засмутилася. Буквально перекладаємо, як: Через те, що чоловік сказав жінці не приємні слова, у неї розбилось серце. Для того, щоб перекласти цей фразеологізм, ми використовуємо описовий переклад, в українській мові є еквівалент цього фразеологізма "розбити серце", але він вживається, коли людину дуже образили, має більше значення в українській мові, а в турецькій мові цей фразеологізм вживається і до несуттєвих образ і до серйозних.

У турецькій мові є багатозначні фразеологізми, тобто залежно від контексту вони можуть мати значення різних емоцій. Наприклад: *dili tutulmak\dilini yutmak* – букв. язик віднявся; позбутися дару мови (виражають емоцію страху, хвилювання або щастя залежно від контексту). *Torununu ilk defa gördüğünde dili tutulmuş* [58]. – Коли він вперше побачив свого онука, він позбувся дару мови. У цьому випадку фразеологізм вербалізує емоцію щастя. Перекладаємо цей фразеологізм за допомогою українського аналога, який має таке саме значення. Наступний фразеологізм залежно від контексту також означатиме різні емоції. *Aklı başından gitmek* – букв. розум вийшов з голови; розгубитися, не знати що робити. *Annemi öyle evin ortasında baygın görünce aklım başımdan gitti* [58]. – Коли я побачила свою мати зомлілою посеред будинку, я не знала що робити. У цьому випадку фразеологізм вербалізує емоцію страху, від страху персонаж не знав, що робити. Перекладаємо цей фразеологізм за допомогою описового перекладу. Вербалізацію емоції страху можемо спостерігати у наступних прикладах: *Köprüden geçerken ecel terleri döktüler* [58]. – Коли вони проходили по мосту, вони обливалися холодним потом. Фразеологізм *ecel terleri dökmek* – обливатися холодним потом, вербалізує емоцію страху та хвилювання, описує фізичну реакцію організму на страх. Перекладаємо цей фразеологізм за допомогою українського еквівалента "обливатися холодним потом". *Öldürdüğünü sandığı adamı karşısında görünce buz kesildi* [58]. – Коли чоловік, якого вона вважала вбитим з'явився перед нею, вона застигла на місці. Емоція страху вербалізується за допомогою фразеологізму *buz kesilmek* – застигнути, замерзнути, завмерти (від страху, здивування). Речення перекладене за допомогою описового перекладу.

Емоція смутку вербалізується у наступному реченні за допомогою фразеологізму *canı sıkılmak* – букв. душа сумує; сумувати, нудьгувати. *Bu işin bu denli eğlenceli olduğunu bilseydim canım sıkıldığı zamanlar kentin kalabalık alanlarında ikidebir düşüp ölme numarası yapardım.* – Аби це знати, що моя смерть викличе таке зацікавлення, то я вже давно б одлив такого коника, пішов би на велелюдний майдан та й прикинувся б там мертвим [56, с. 4; 29, с. 18]. Перекладач не передає цей

фразеологізм, на нашу думку, це неправильно, ми вважаємо, що це речення слід перекласти, як: Якби я знав, яка ця справа весела, сумуючи, пішов би на велелюдний майдан і прикинувся там мертвим.

Отже, фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху вживаються у турецькій мові менше в порівнянні з фразеологізмами, які виражають інші емоції. Нами було розглянуто 14 фразеологізмів, які виражають емоції смутку, розчарування та страху. На нашу думку слід перекладати турецькі фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху за допомогою аналогів та еквівалентів, які повністю передають емоційне навантаження фразеологізмів.

2.2.4. Фразеологізми, які виражають емоцію радості та способи їх перекладу.

Як ми вже дізнались з першого розділу, фразеологізм виконує оцінну функцію, тобто висловлює ставлення та інтенції мовця. Погоджуючись з М. А. Охріменко, ми також зараховуємо до складу фразеологічних одиниць не тільки фразеологічні зрощення, з'єднання та фраземи, а також приказки, прислів'я, крилаті вислови, літературні цитати, описові порівняння.

Фразеологізми, які виражають емоцію радості і позитивні емоції в цілому часто використовуються турецьким населенням. У них частіше описуються фізичні реакції: рот до самих вух, сильно сміятися, заходитись зі сміху; або бути на сьомому небі від щастя, літати від щастя, не знаходити собі місця. Відчуваючи емоцію радості, людина перебуває у надзвичайно збудженому стані.

Емоція радості, сміх описуються у наступному реченні за допомогою фразеологізмів: *Bu söz üzerine çok gülünçlü bişey duymuş gibi şoför sinir bunalımları içinde kahkahalarla gülmeye başladı. O kadar güldü ki gülmekten yerlere yuvarlandı.* – Через це водій наче почув щось смішне почав істерично сміятися. І так він засміявся, що аж ліг зо сміху [56, с. 17; 29, с. 37]. Використовуються емотиви *gülünçlü* – смішний, *sinir bunalımları içinde* – істерично. Для підкреслення того, що водій сильно, істерично засміявся, використовується вислів *kahkahalarla gülmek* –

сильно сміятися. На нашу думку, перекладач правильно переклав цей вислів фразеологізмом "засміявся, що аж ліг зо сміху".

Фразеологізми залежно від контексту висловлювання можуть означати різні емоції, це явище має назву полісемія фразеологізмів. Ми можемо спостерігати її на наступних прикладах: фразеологізм *deliye dönmek* – збожеволіти. *Haber aldığı gün adeta deliye dönmüş.* – Коли він дізнався новину, він збожеволів від щастя. У цьому випадку фразеологізм виражає емоцію щастя, радості. Фразеологізм перекладається за допомогою заміни його на повнозначне слово "збожеволіти". *Çocuk istediği parka gidemediği için deliye dönmüş.* – Дитина наче збожеволіла, коли не змогла піти до того парку, до якого хотіла. У цьому випадку висловлюється емоція смутку, розчарування. *Adamın çocuklarını vurduğunu görünce deliye dönmüş.* – Коли він побачив, як чоловік бив своїх дітей, він збожеволів від злості. У цьому прикладі той самий фразеологізм має значення емоції злості.

Емоція радості вербалізується за допомогою фразеологізму *göklere çıkmak* – бути на сьомому небі від щастя. *Çocuk tüm yıl istediği oyuncağı aldıktan sonra sanki göklere çıktı* [58]. – Після того, як дитина купила ту іграшку, яку хотіла цілий рік, вона була на сьомому небі від щастя. Перебувати на небесах, в раю, позначає стан щастя і радості. Перекладаємо цей фразеологізм за допомогою українського аналога. У турецькій мові також є синонім попереднього фразеологізму *göklere çıkmak, ayakları yere değmemek* – бути на сьомому небі від щастя, літати у повітрі (букв. ноги не торкаються землі). *Kendi doğum günü kutlamasında o kadar sevinç içindeydi ki ayaklar yere değmiyordu* [58]. – Вона була така щаслива на святкуванні свого дня народження, що наче літала у повітрі. Цей фразеологізм перекладається за допомогою описового перекладу. Він вербалізує емоцію радості, щастя.

Наступний фразеологізм також вербалізує емоцію щастя, радості. За допомогою гіперболи описується широка посмішка, зовнішній прояв емоції радості: *ağzı kulaklarında olmak / ağzı kulaklarına varmak* – рот до самих вух, губи від вуха до вуха. *Bir tane öğrenci sınavdan 0 notunu bekliyorsa ve 100 almış ise o kişi mutlu olur sevinir şok olur ve ağzı kulaklarına varır* [58]. – Якщо учень очікує отримати 0 за

екзамен і отримує 100, він стає щасливим, радіє, дивується і має рота до самих вух. Цей фразеологізм перекладається за допомогою українського еквівалента.

Сміх, який є показником емоції радості, описується у фразеологізмі: *gülmekten yerlere serilmek* – заходитись від сміху, реготати до упаду. *Mehmetin şakasını duyunca gülmekten yerlere serildik* [58]. – Коли ми почули жарт Мехмета, ми реготали до упаду. У реченні описується сильний сміх, позитивна емоція радості. Цей фразеологізм слід перекладати за допомогою українського аналога "реготати до упаду". Сміх також описує і наступний фразеологізм: *Kardeşim Eşekarısı bir ölünün gülmesi çok tuhaf oluyor ölmüş birini gözünün önüne getir hem ölmüş hem de katıla katıla gülüyor*. – Брате мій Гедзю, сміх померлого дуже дивний, уяви якогось померлого, він і помер і сміється, що аж за живіт береться [56, с. 31; 29, с. 56]. Для опису істеричного, сильного сміху автор використовує фразеологізм *katıla katıla gülmek* (сміятися, що аж подих захоплює), для його перекладу використовуємо український аналог "сміється, що аж за живіт береться". Сміх можна описати за допомогою фразеологізму: *Aman pek gülünçlü bir komedydi, nasıl güldük anlatamam, gülmekten boğulacaktık*. – Ой, це була дуже смішна комедія, не можу описати, як ми сміялися, мало не зомліли від сміху [56, с. 31; 29, с. 56]. Для того, щоб підкреслити якою була комедія, автор використовує емотив *gülünçlü* – смішний, хоча саме слово "комедія" у собі має значення чогось смішного. Також для посилення емоції радості використовується емотив *gülmek* – сміятися та вираз *gülmekten boğulmak* – давитися сміхом; дуже сміятися. Перекладач перекладає цей фразеологізм за допомогою українського еквівалента. *Karımla ben sahnedeki oyunu komedi diye seyrettiğimiz için boyuна güliüyordük* [56, с. 31; 29, с. 56]. – Через те, що ми з дружиною дивились виставу, як комедію, ми сильно сміялися. Для того, щоб описати позитивну емоцію радості, сміх розповідача і його дружини, автор використовує вираз *boyuна gülmek* – сильно сміятися, сміятися, що аж за живіт хапатися, цей фразеологізм також є синонімом до попередніх. Перекладач переклав його за допомогою описового перекладу, на нашу думку це вірний переклад і він передає все емотивне навантаження речення.

Прикладом етноспецифічного фразеологізму є: *göbek atmak* – танцювати від радості (букв. кидати живіт). Цей фразеологізм зазвичай використовується щодо жінок, оскільки він походить від східних танців, які танцювали жінки. Фразеологізм доводить, що коли турки радіють, вони танцюють. *Kadın torununun evleneseğini duyunca göbek atmaya başladı.* – Коли жінка почула, що її онук одружується, вона почала танцювати з радості. Оскільки в українській мові такого фразеологізму немає, слід перекладати його описовим перекладом.

Отже, фразеологізми, які вербалізують емоції радості, щастя часто описують сміх, у його різних проявах. Описуючи емоцію радості турки часто користуються виразами "бути на сьомому небі від щастя" та "танцювати від радості". Ми розглянули 15 фразеологізмів, які вербалізують емоцію радості, можемо зробити висновок, що такі фразеологізми часто вживаються у розмовному мовленні та художніх творах, особливо комедійного жанру. На нашу думку слід перекладати турецькі фразеологізми, які виражають радості, щастя за допомогою аналогів та еквівалентів, які повністю передають емоційне навантаження фразеологізмів.

2.3. Вербалізація емоцій за допомогою іменників, дієслів та нейтральної лексики.

2.3.1. Вербалізація емоцій за допомогою іменників та способи їх перекладу.

Однією з найважливіших речей при перекладі художнього тексту є максимально повна передача емоційної і естетичної інформації засобами мови, на яку перекладають, з метою створення того самого прагматичного впливу на реципієнта, який на нього створює текст оригіналу. Прагматичний вплив на читача – це основна функція категорії емотивності.

Дослідивши теоретичні засади дослідження, ми хочемо розглянути вербалізацію емоцій за допомогою іменників. Вербалізація емоцій за допомогою іменників – це пряма номінація емоцій. Цей спосіб вербалізації найзручніший для перекладача, оскільки його найлегше перекласти, через те, що більшість цих іменників є в словниках, зазвичай мають головне значення та частіше вживаються у прямому, а не переносному значенні.

Ми виділили 4 семантичних типи іменників, які вербалізують емоції у турецькій мові: 1) іменники, які номінують емоційні стани; 2) іменники, які номінують суб'єкта емоції; 3) іменники, які номінують якості суб'єкта або об'єкта емоції; 4) іменники, які номінують джерело емоційного стану. Приклади вербалізації емоцій за допомогою іменників:

1) У наступних реченнях іменники номінують емоційні стани. *Bizim gibilerin yaşamı bile şakadan geçince ölümü tüm rezillik oluyor.* – Ет, коли вже життя таких сіром, як ми з тобою, сам лише посміх, то смерть – сором, і більше нічого [56, с. 2; 29, с. 14]. Використовується емотив, який вербалізує стан сорому *rezillik*, перекладено цей емотив за допомогою українського еквівалента "сором". В оригіналі тексту цього немає, але перекладач для того, щоб зробити текст більш зрозумілим, близьким для українського читача вводить у текст метафору "сірома", що уособлює бідну частину населення. Автор ототожнює Віслюка з людиною і цією метафорою він показує, що Віслюк належав до бідної частини населення і його життя було "посміхом". *Ah ne komik diye kahkahayı basıyorlardı. Oysa ben üzüntülerimi sıkıntılarımı kızgınlıklarımı çektiklerimi anlatıyordum.* – Кажучи "Як смішно" вони починали реготати. Взагалі-то я розповідав про свій смуток, проблеми, злобу [56, с. 21; 29, с. 40]. Використовується вислів *kahkahayı basmak* – реготати, що додатково підкреслюється словами *ah ne komik* (ах! Як смішно!). Для опису складного становища віслюка, використовується емотиви *üzüntü* – смуток, *kızgınlık* – злоба. Ці іменники перекладаються за допомогою синонімічної заміни. *Fakat annemi ayakta görünce sevinçle konuştuğunu, yeni yürüyen bir çocuk gibi onu bileklerinden tutarak ağladığını hiç unutamam.* – Але я ніколи не забуду, як він зрадив, коли побачив маму

на ногах, як він плакав, схопивши її за руки, мов дитину, котра щойно почала тупцяти [57, с. 8; 37, с. 6]. Для опису емоції батька Феріде, коли він побачив свою дружину на ногах, здорову, автор використовує емотив *sevinç* – радість та *ağlamak* – плакати, але у цьому випадку це сьози радості. Іменник і дієслово, які описують емоцію радості у цьому реченні перекладаються за допомогою словникових еквівалентів.

2) У наступному прикладі номінується суб'єкт емоції: *Ben mesleğime âşık bir insanım.* – Людина повинна любити свою працю, яка б вона не була [56, с. 26; 29, с. 54]. Використовується емотив *aşık* (закоханий) і передає ставлення лікаря до своєї роботи. Цей емотив перекладається за допомогою українського еквівалента.

3) У наступному прикладі номінуються якості суб'єкта: *Beni çabucak sevmişti. Ben de umuzmaz ve affedilmez bir vefasızlıkla onun sevgisine mukabele edivermişim.* – Хюсейн був дуже дивний і швидко полюбив мене. Я ж віддячувала йому чомусь якимись мінливими забаганками [57, с. 5; 37, с. 4]. Для опису батьківської любові Хусейна до Феріде автор використовує емотив *sevmek* – любити та *sevgi* – любов. "Мінливі забаганки" Феріде є описанням її характеру. Емотиви перекладаються за допомогою словникових еквівалентів.

4) У наступних реченнях відображене джерело емоційного стану: *Ben de onları atlatarak bizden gizlemeye çalıştıkları hayatı seyrediyormuşum gibi bir şey, bir atlatma ve intikam zevki duyardım.* – Мені ж здавалося, що я, милуючись життям, яке вони намагалися приховати від мене, ошукала їх — і відчувала з того приємну насолоду помсти [57, с. 1; 37, с. 1]. Негативна емоція "помста" висловлюється турецькою мовою за допомогою слова *intikam*. Автор підкреслює це висловлюючи емоцію як "приємна насолода помсти", що описує помсту Феріде, як насолоду, хоча це негативна емоція. Іменник перекладається за допомогою словникового еквівалента. *Fakat bu seyahati Hüseyin'den baska kiminle yapsam muhakkak bu kadar mesut olamazdım.* – Але я була неймовірно щаслива, що їхала з Хюсейном, а не з кимось іншим [57, с. 9; 37, с. 6]. Емоція щастя виражається дієсловом *mesut olmak*, також

для опису цієї емоції часто використовують слова *mutlu olmak, mutluluk* – бути щасливим, щастя. Іменник перекладений за допомогою українського еквівалента.

Отже, вербалізація емоцій за допомогою іменників відбувається не досить часто у турецькій мові, оскільки нам вдалось розглянути лише 8 прикладів їх використання. За допомогою іменників найчастіше вербалізується емоційний стан (4 приклади). Ми розглянули 17 іменників, які вербалізують емоції. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що іменники частіше всього перекладаються за допомогою еквівалента, оскільки перекладач використав цей спосіб перекладу 8 разів, у досліджених творах.

2.3.2. Вербалізація емоцій за допомогою дієслів та способи їх перекладу.

Російська мовознавиця І. М. Яковлева наголошує, що складність, не чіткість і різноманітність емоційних концептів неминуче відображається на їхній вербалізації, що робить переклад художнього тексту одним із найскладніших типів перекладацької діяльності. [53, С.128].

Одним з найчастіших способів вербалізації емоцій є вербалізація за допомогою дієслів:

Dünyada sıkıntı çektiğin için hiç boşuna üzülme ölünce senin için de gazetelerde ‘Yeri doldurulmaz büyük kayıp’ diye yazacaklar. – І жаль твій не даремний. Бо на триклятому суєтному світі ніколи не складуть великим людям гідної ціни. А вже по смерті – зовсім інший кошт [56, с. 1; 29, с. 13]. Емоція смутку передається емотивом *üzülmek* – засмучуватись. Ця емоція і важкий стан героя підкреслюється емотивом *sıkıntı çekmek* – переживати труднощі. Перекладач переклав ці дієслова за допомогою словникових еквівалентів.

Bu söz üzerine gülüşmeler oldu. Öyle utandım ki ayağımın birini altına alıp aynı renkte fotinbağı kullandığımı gizlemek istedim ama ölmüş olduğum için kıpırdamam hem ayıp kaçar hem de kurala aykırı düşerdi. – Усі з цього посміялися. Мені стало страшенно ніяково, і я хотів підібгати свою ногу якимось так, щоб не видно було цього

клятущого чорного шнурка. Але ж я був мертвий і не мав змоги ворухитися [56, с. 5; 29, с. 21]. Використовується фразеологізм *gülüşmeler olmak* для того, щоб описати сміх. Для описання емоції ніяковіння, сорому використовується емотив *utanmak* – соромитись, а також підкреслюється тим, що Віслук з сорому хотів сховати ногу, щоб не видно було шнурка, з якого всі сміялися. Ці емотиви переклададені перекладачем за допомогою еквівалентів.

Bana en çok acıyan yaşlı bir kadındı yaşlı ama "mihrabı yerinde" boyası badanası kat kat bir kadın. – Найдужче журилась одна жінка, вже похилого віку, але й не такого, щоб уже не сила було товктися день при дні у мечеті та забути про рум'янок [56, с. 5; 29, с. 21]. Емоція хвилювання за іншого, журби передається емотивом *acımak*, хоча частіше всього це дієслово використовується у значенні "боліти". Перекладач перекладає це дієслово за допомогою синонімічної заміни.

Емоція здивування описується за допомогою дієслів *şaşmak* та *şaşırmak*: *Doktorlar da buna şaşımlar ya. Ameliyat eden doktor "iyi ki kanı yokmuş" demiş.* – Ге, навіть лікар здивувався. "Добре, що нема крові", – каже [56, с. 10; 29, с. 27]. Стан здивування висловлюється дієсловом *şaşırmak* – дивуватися і підкреслюється вигуком *ya*, який також є емотивним елементом і перекладений автором за допомогою українського аналога "ге". *Ne olmuş da şaşıml adam dedi.* – Що сталося, містере, чи ви не збожеволіли [56, с. 12; 29, с. 29]? – На нашу думку цей переклад не вірний і дієслово *şaşmak* слід перекладати, як "дивуватися", а не "божеволіти". Емоція здивування вербалізується за допомогою дієслова *şaşmak*.

Aldırma dedi bu sıcakta direksiyon başında sinirlenmeye gelmez. – Не звертай уваги, сказав він, у таку спеку негоже нервувати за кермом [56, с. 18; 29, с. 39]. Використовується емотив *sinirlenmek* – нервувати, що має негативне значення. Перекладач переклав це дієслово за допомогою словникового еквівалента.

Her sözcüğünü okurken gözyaşlarını sel gibi akıyordu. Ölünün ağlamaktan gözleri kanlanmış ve şişmişti. – Читаючи кожне слово, його сльози текли, наче повідь. Очі померлого наче кровоточили та набрякли від плачу [56, с. 33; 29, с. 61]. Для опису стану персонажа, його емоцій, плачу автор у першому випадку не використовує

дієслово *ağlamak* – плакати, він описує цю емоцію розповідаючи про "сльози" і підкреслює це висловом – *sel gibi akmak* текти, наче повінь. Також використовується емотив *ağlamak*, цей стан підкреслюється описом, що очі кровоточили і набрякли. Емотиви перекладені за допомогою еквівалентів.

Çocukluğumda bana hoyrat derlerdi. Galiba hakları da vardı. Kiminle oynarsam canını yakar, bağırtırdım. – В дитинстві мене називали забіякою. І, мабуть, недаремно. З ким би я не гралася, завжди доводила до сліз [57, с. 6; 37, с. 4]. Автор використовує звертання *hoyrat* – забіяка, щоб показати характер дівчини, її поведінку. Перекладач передає це звертання за допомогою українського еквівалента. Також використовується вираз *canı yakmak* – завдати болю (букв. підпалити душу), перекладач перекладає цей фразеологізм за допомогою описового перекладу. Використовується емотив *bağırtmak* – доводити до сліз, змусити кричати, перекладач передає це дієслово описовим перекладом. Усі ці емотивні слова і вирази допомагають читачу скласти своє емоційне враження про Феріде. Емотиви перекладені за допомогою синонімічної заміни.

Büyükannem, sabaha karşı uyanıp da beni yatağında göremeyince çıldıracak gibi olmuş... – Вранці бабуся прокинулася, побачила, що моє ліжко порожнє, й мало не збожеволіла [57, с. 11; 37, с. 7]... Емоція хвилювання бабусі Феріде, коли вона не побачила онучку в ліжку описується за допомогою виразу *çıldıracak gibi olmak* – мало не збожеволіти. Перекладач перекладає цей фразеологізм за допомогою описового перекладу і передає емоційне навантаження речення. Цю емоцію також можна описати дієсловами: *endişelenmek* – хвилюватися, *telaşlanmak* – турбуватися.

Негативна емоція туги, плач вербалізуються за допомогою дієслів у наступному реченні: *Konukomşu başsağlığına gelmiş ağlayan ağlamış sızlayan sızlamış üstelik ben de öldü diye rapor vermişim.* – Поплакали, кому там треба, потужили, кому належалося тужити. Я дав довідку, що та вмерла [56, с. 25; 29, с. 46]. Використовуються емотиви *ağlamak* – плакати, *sızlamak* – стогнати, тужити. Ці дієслова перекладені перекладачем за допомогою словникових еквівалентів. Ці

стани також підреслюються називанням людей, наприклад: *ağlayan* – той, хто плаче, *sızlayan* – той, хто тужить. Ці слова перекладені за допомогою описового перекладу.

Наступне речення є прикладом вербалізації емоцій за допомогою дієслів, звертань, фразеологізм: *Müdür, bu sefer elini dizkapaklarına vurarak daha fazla güldü: - Eh!.. Bu hakikaten hoş! Ben, bir insanı ilk görüşte ya severim ya sevmem. Sonradan bu ilk hissimin değiştiğini hiç hatırlamıyorum. Her nedense, bu adamcağıza birdenbire kanım kaynaı-vermişti. Hele bir yanı beyaz, bir yanı kara olan sakalı, öyle hoştu ki, yüzünü sağa çevirdiği zaman hemen hemen genç bir adamı görüyordunuz; sola çevirdiği zaman ise o adam, birdenbire gidiyor, yerine beyaz sakallı o ihtiyar yüzü gülümsemeye başlıyordu.* – Завідувач ляснув себе рукою по коліні й зареготав: – Ого!.. Це добре!..Я належу до тих людей, які з першого ж погляду або люблять, або ні. Мені цей чоловік все-таки сподобався. Надто ж його борода: повернеться праворуч – молодого чоловіка бачиш, крутнеться ліворуч – молодого чоловіка вже немає, а перед тобою веселий білобородий дідусь [57, с. 117; 37, с. 98]. У цьому реченні використовуються дієслова: *gülmek* – сміятися, *sevmek* – любити, *gülümsemek* – посміхатися. Усі ці емотиви були перекладені за допомогою українського еквівалента. Використовується фразеологізм *kanı kaynaıvermek* – сподобатись, фразеологізм перекладається за допомогою заміни його на повнозначне слово. Використовується звертання *adamcağız* – чоловік, чоловічок завдяки додаванню до звертання зменшувального афіксу *-cağız* автор передає позитивне емоційне ставлення персонажа. Через те, що за контекстом зрозуміло ставлення Феріде до чоловіка, не зважаючи на зменшувальний афікс, перекладач його не передає і перекладає це звертання за допомогою описового перекладу, оскільки за контекстом ставлення, яке передає це звертання відоме.

Отже, дієслова прямо номінують емоції, називають їх або описують. Ми розглянули 18 дієслів, які висловлюють емоції. Дослідження показало, що зазвичай вони перекладаються за допомогою еквівалента або синонімічної заміни. У розглянутих 13-ти прикладах перекладач 13 разів переклав дієслова, що вербалізують емоції за допомогою українських еквівалентів та 2 рази за допомогою

синонімічної заміни. Негативні емоції частіше вербалізуються за допомогою дієслів, ніж позитивні.

2.3.3. Вербалізація емоцій за допомогою нейтральної лексики та способи їх перекладу

Стилістично нейтральна лексика – це загальноживана лексика, що не має експресивного забарвлення. Вона містить слова, зрозумілі всім мовцям, слова з повсякденного життя. Нейтральні слова набувають позитивного чи негативного емоційного забарвлення, якщо їх вжито в переносному значенні або завдяки контексту. Нейтральна лексика у поєднанні з іншими словами, у нетипових для неї комбінаціях, може набувати додаткової конотації, стилістичного і функціонального забарвлення.

Прикладом використання нейтрально забарвленої лексики є речення з новели А. Несіна "Ölmüş Eşek":

Deli misin oğlum sen? Senin gibi çaylaklar arabayı sürmeyi daha olmazsa motorundan anlamayı şoför olmaya yeter sanıyorsunuz. – Ти що сказився? – загорлав він, – Такі як ти дилетанти вважають що машину водити та розумітися на моторах, вистачить щоб бути водієм [56, с. 16; 29, с. 30]. Використовується нейтральна лексика, яке сама по собі не має емотивного значення, але завдяки контексту отримує це значення. Слово *deli* – божевільний або, як передав це перекладач "ти що сказився?". Використовуючись у цьому контексті *deli* отримує негативне емотивне значення, тобто негативний емоційний посил від водія до його помічника. Таким чином, маючи нейтральне значення поза контекстом, у описуваній ситуації, в поєднанні з критикою водія, це слово стає невід'ємною частиною емоційно-посилуючої лексики. Використовується звертання *oğlum* – синку, як ми раніше зазначали, чоловік не є сином водія, а водій звертається так до нього тому, що добре до нього ставиться та хвилюється за нього. Автор використовує нейтральне слово *çaylak* – шуліка, яке у цьому контексті отримує негативне емотивне значення

"дилетант, новачок, салага", у цьому значенні слово використовується для опису людини, яка тільки почала навчатися якійсь справі тощо. Також для того, щоб підкреслити емоційність водія, його емоційний стан, злість, перекладач додає слово "загорлав", хоча в оригіналі цього немає. Ми вважаємо такий вибір перекладача правильним, оскільки це адаптивний переклад і головною метою перекладача є збереження змісту твору до читача.

Bizim gülmemizden tedirgin olanlar. Neye güliyorsunuz diye bağıryorlardı. – Були ті, хто непокоївся через наш сміх. Вони кричали "З чого ви смієтесь?" [56, с. 32; 29, с. 60]. Використовуються емотиви *gülmek* – сміятися та *tedirgin olmak* – непокоїтись. Також використовується дієслово, яке може мати і позитивне і негативне значення, тобто з нейтральною семантикою *bağırarak* – кричати, яке у даному випадку, завдяки контексту набуває негативного значення, оскільки ті, хто непокоївся через сміх мовця та його дружини, кричали на них. На нашу думку перекладач правильно переклав ці речення, використавши варіантні еквіваленти емотивів та нейтральних слів.

Hüseyin, bana bakarken kocaman mendiliyle gözlerini siliyordu. – Хюсейн дивився на мене і витирав великою хусткою очі [57, с. 10; 37, с. 6]. Через те, що Хюсейн не хотів покидати Феріде, бо дуже її любив, він відчував емоцію смутку, яку автор описує, як *mendiliyle gözlerini siliyordu* – витирав хусткою очі, нейтрально забарвлені слова, завдяки контексту, увібрали в себе емоцію смутку.

Sağlam bir yeri yok ki ben bu cenabetin bozuğunu bulayım. Arabaya bir tekme salladı. – Тут же нема жодної цілої деталі! – кричав він. – Про який неполадок можна говорити! Він ударив ногою машину й сів на порозі майстерні [56, с. 13; 29, с. 31]. Щоб виразити злість водія автор розповідає, що він закричав і вдарив ногою машину, щоб заспокоїтись. Автор не використовує емотив *kızmak* – злитися, а описує цю емоцію шляхом використання нейтральних слів, які у контексті стають емотивними.

Отже, у досліджених нами творах вербалізація емоційного ставлення за допомогою нейтральної лексики вживається досить рідко, оскільки ми знайшли

лише 8 прикладів вербалізації емоційного ставлення за допомогою нейтральної лексики. Зазвичай за допомогою нейтральної лексики виражається ставлення мовця. Нейтральні слова вживаючись у переносному значенні отримують емотивне забарвлення. Дослідження показало, що нейтральна лексика перекладається за допомогою варіантних відповідників, оскільки перекладач в усіх розглянутих нами прикладах використав саме цей спосіб перекладу. Важливим при перекладі нейтральної лексики є контекст, оскільки завдяки йому перекладач розуміє у прямому чи переносному значенні ужито слово.

Висновки до розділу 2

У емотивній лексиці закріплюються і передаються результати культурного, національного, історичного досвіду народу. Емотивна лексика, володіючи "пам'яттю" культури, впливає на відтворення культурних традицій носіїв мови, а також на формування національно-культурного менталітету.

Лексична еквівалентність тексту, який перекладають до оригіналу, може бути досягнута лише з урахуванням граматичних, лексичних, культурних відмінностей між мовами. Переклад вважається адекватним та еквівалентним тільки в тому випадку, коли перекладачем створений текст, при прочитанні якого, досягаються максимально схожі враження адресатів оригіналу та перекладу.

При вербалізації емоцій важливим є факт двозначності слова чи виразу. Оскільки існує два значення слова чи виразу: перше – значення, яке співвіднесено з описуваною дійсністю і відображає об'єктивну ситуацію у світі, друге – значення, яке співвіднесено зі світом через свідомість мовця.

Графічна передача фонетичних засобів емотивності здійснюється за допомогою використання різних розділових знаків: знаку оклику, тире і три крапки, знак питання. Способи вербалізації емоцій поділяються на: позначення або називання, опис та висловлення в мовленні.

Ми, погодившись з класифікацією М. Є. Болдирєвої та А. В. Сітко розглянули такі прийоми перекладу вигуків: використання існуючого українського словникового відповідника, транскодування, використання варіантного відповідника, використання повнозначного слова або словосполучення, вилучення вигуку. Ми дослідили 17 вигуків із розглянутих нами художніх творів. Вигуки здебільшого використовуються у розмовній мові. Наше дослідження показало, що вигуки перекладаються перекладачем найчастіше за допомогою випущення вигука або його заміни повнозначним словом та українських аналогів.

Звертання використовуються турками не тільки для того, щоб звернути увагу, а й показати своє ставлення. У турецькій мові є суфікси, за допомогою яких слово

отримує оцінне значення, тобто виражає ставлення мовця до іншої людини. Ми дослідили 43 звертання турецької мови, які виражають емотивне ставлення мовця. Звертання частіше всього перекладаються за допомогою знаходження еквівалента.

Ми класифікували фразеологізми на позначення емоцій на групи, згідно тих емоцій, які вони виражають: фразеологізми, які виражають емоції гніву, роздратування і сорому; фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху; фразеологізми, які виражають емоцію радості та окремо виділили фразеологізми, які виражають емоції через фізіологічні зміни. Ми дослідили 57 фразеологізмів. Отже, фразеологізми зазвичай перекладаються за допомогою еквівалентів та аналогів.

Вербалізація емоцій може відбуватися також за допомогою іменників, дієслів і нейтральної лексики. Вербалізація емоцій за допомогою іменників та дієслів – це пряма номінація емоцій. Переклад цих лексичних одиниць найпростіший, оскільки усі іменники та дієслова можна знайти в словниках, тобто переклад таких лексичних одиниць відбувається за допомогою еквівалентів. Нейтральна лексика – це лексика, яка немає експресивного забарвлення, але завдяки контексту або переносному значенню нейтральні слова можуть набувати експресивного забарвлення. Ми розглянули 17 іменників, 18 дієслів та 8 нейтральних слів. На відміну від іменників і дієслів, нейтральна лексика зазвичай перекладається за допомогою варіантного еквівалента, при перекладі нейтральної лексики дуже важливий контекст висловлювання.

ВИСНОВКИ

Емоції дуже важливі для життєдіяльності людини, а їх висловлення для порозуміння людей, опису їх емоційного стану. Вираження емоцій засобами мови – це емотивність. В результаті дослідження ми дійшли висновків, що і емоції і емотивну лексику, яка висловлює ці емоції за значенням слід поділити на позитивну, негативну, нейтральну та лексику з двоїстичним значенням. Ми, погоджуючись із В. І. Шаховським, Г. М. Ленько, В. А. Масловою та М. В. Гамзюком розмежовуємо поняття емотивності та емоційності. Емотивність є невід’ємною складовою художнього тексту, її основна функція полягає у вираженні психологічного стану героя твору. Висловлення емоцій, тобто вербалізація їх у мовленні відображається на усіх рівнях мови, а саме: фонетичному, морфемному, лексичному, фразеологічному, морфологічному та синтаксичному.

Наше дослідження було орієнтоване на те, що деякі питання емотивності, емотивної лексики турецької мови та способів її перекладу українською мовою ще недостатньо вивчені у тюркології.

Під час виконання дипломної роботи, були виконані поставлені завдання. Ми визначили теоретико-методологічні засади вивчення емотивної лексики та способів її перекладу. Скористались словниками: О. А. Aksoy "Deyimler Sözlüğü", словник Турецького лінгвістичного товариства онлайн "Türkçe Sözlük", Türk Dil Kurumu "Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü" та художніми творами: А. Nesin "Ölmüş Eşek", R. N. Güntekin "Çalıkuşu", а також їх перекладами українською мовою: Г. І. Халимоненко "Листи померлого віслюка" та "Чаликушу".

Завдяки дослідженню було вперше встановлено способи вербалізації емоцій у турецькій мові. Ми виділяємо такі способи: 1) вербалізація емоцій за допомогою вигуків та звертань; 2) вербалізація емоцій за допомогою фразеологізмів; 3) вербалізація емоцій за допомогою іменників, дієслів та нейтральної лексики. Можлива також графічна передача емотивності за допомогою використання розділових знаків.

Ми розглянули такі прийоми перекладу вигуків: використання існуючого українського словникового відповідника; транскодування; використання варіативного відповідника; використання повнозначного слова або словосполучення; вилучення вигуку. Ми дослідили 17 вигуків і 30 прикладів вживання та перекладу вигуків із розглянутих нами художніх творів. У досліджених художніх творах вигуки частіше всього були перекладені перекладачем за допомогою випущення вигука або його заміни повнозначним словом та українських аналогів, оскільки серед досліджених прикладів 12 разів перекладач використав спосіб перекладу вигуків за допомогою випущення або його заміни повнозначним словом, 10 разів переклав вигуки за допомогою аналогів.

Дослідження показало, що турки використовують звертання для того, щоб показати своє емоційне ставлення до співрозмовника. Ми розглянули суфікси, завдяки яким звертання у турецькій мові отримують зменшувально-пестливі значення. Ми дослідили 43 звертання турецької мови та 18 прикладів їх використання та перекладу. Звертання частіше всього перекладаються за допомогою знаходження еквівалентів, оскільки у розглянутих 18-ти прикладах досліджених художніх творів, перекладач 12 разів використав цей спосіб перекладу, а спосіб перекладу синонімічної заміни був використаний перекладачем 6 разів.

Ми класифікували фразеологізми на позначення емоцій на групи, згідно тих емоцій, які вони виражають: фразеологізми, які виражають емоції гніву, роздратування і сорому; фразеологізми, які виражають емоції смутку, розчарування, страху; фразеологізми, які виражають емоцію радості та окремо виділили фразеологізми, які виражають емоції через фізіологічні зміни. Ми розглянули 16 фразеологізмів, які виражають емоції через фізіологічні зміни; 12 фразеологізмів, які виражають емоції гніву, роздратування, сорому; 14 фразеологізмів, які виражають емоції смутку, розчарування, страху; 15 фразеологізмів, які виражають емоцію радості. Отже, на нашу думку, фразеологізми слід перекладати за допомогою еквівалентів та аналогів, оскільки вони передають усе емотивне навантаження речення.

Емоції також можуть вербалізуватися за допомогою прямої номінації емоцій, а саме іменників та дієслів. Ми виділили 4 семантичних типи іменників, які вербалізують емоції у турецькій мові: 1) іменники, які номінують емоційні стани; 2) іменники, які номінують суб'єкта емоції; 3) іменники, які номінують якості суб'єкта або об'єкта емоції; 4) іменники, які номінують джерело емоційного стану. Ми розглянули 17 іменників, які вербалізують емоції. Ми можемо зробити висновок, що іменники частіше всього перекладаються за допомогою еквівалента, оскільки перекладач використав цей спосіб перекладу в усіх розглянутих нами прикладах. Ми розглянули 18 дієслів, які висловлюють емоції. Дослідження показало, що зазвичай вони перекладаються за допомогою еквівалента або синонімічної заміни. У розглянутих 13-ти реченнях перекладач 13 разів переклав дієслова, що вербалізують емоції за допомогою українських еквівалентів та 2 рази за допомогою синонімічної заміни. Дослідження показало, що у розглянутих нами творах вербалізація емоцій за допомогою нейтральної лексики вживається досить рідко. Зазвичай за допомогою нейтральної лексики виражається ставлення мовця. Нами було розглянуто 8 слів з нейтральним значенням. Нейтральні слова вживаючись у переносному значенні отримують емотивне забарвлення. Дослідження показало, що нейтральна лексика перекладається за допомогою варіантних відповідників, оскільки перекладач в усіх розглянутих нами прикладах використав саме цей спосіб перекладу.

Таким чином, у турецькій мові вербалізація емоцій найчастіше відбувається за допомогою вигуків, оскільки у досліджених творах ми зустріли найбільше вигуків і їх прикладів. Найчастіше емотивна лексика турецької мови перекладається за допомогою українських еквівалентів або аналогів.

ÖZET

İnsanın hayat etkinliği için duygular çok önemli. Duyguların dile getirilmesi ise insanların anlaşması için çok önemli. Duygular ne hissettiğimizi, başka insana nasıl davrandığımızı gösterir, bu yüzden duygular nasıl ifade edilir bilmemiz çok önemli. Duyguları ifade eden sözleri, olumlu, olumsuz, nötr veya hem olumlu hem de olumsuz anlamını taşıyan söz gruplarına böldük. Bir yandan bir duygu birkaç kelime ile ifade edilir diğer yandan ise bir kelime birkaç duyguyu ifade edebilir.

Farklı uzmanların ve bilim adamların bu konuda yazdıkları metinleri ve kitapları inceledik. Tez yazdığımız zaman O. A. Aksoy "Deyimler Sözlüğü", TDK sitesinde "Türkçe Sözlük" ve "Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü" adlı sözlükleri, A. Nesin "Ölmüş Eşek", R. N. Güntekin "Çalıkuşu" eserlerini inceledik.

Türk dilinde duyguların ifade edilmesi yöntemlerini 3 gruba ayırdık: ünlem ve çağrı kullanarak duyguların ifade edilmesi; deyim kullanarak duyguların ifade edilmesi; ad, fiil ve nötr anlamlı sözleri kullanarak duyguların ifade edilmesi. Ayrıca duyguları grafiksel olarak noktalama işaretlerini kullanarak ifade edebiliriz.

Türkçeden Ukraynacaya duyguları ifade eden sözleri, deyimleri, çağrıları ve ünlemleri doğru bir şekilde çevirmek için bunların nasıl bir şekilde çevirilmesi gerektiğini bilmek lazım. Tezimizde duyguları ifade eden sözleri, deyimleri, çağrıları ve ünlemleri nasıl çevirmek gerektiğini öğrendik, her söz grubunu nasıl çevirmek gerektiğini inceledik ve örnekleri verdik. Bu Ukraynalı çevirmenler için duyguları ifade eden sözleri çevirmelerini kolaylaştırdı.

Duyguları ifade eden sözleri çevirdiğimizde cümlede olan bağları çok önemli. Çünkü bazı sözlerin birkaç anlamı var ve çevirmenin doğru anlamını seçmesi bazen çok zor olur. Kelimenin doğru anlamını seçmek için cümledeki bağlara dikkat etmemiz lazım. Çevirdiğimiz metnin zamanı yani tarihi de çok önemli çünkü eski zamanlarda yazılmış bir metni şimdi yaşayan insanlar anlamayabilir. Bu durumda çevirmenin şimdi yaşayan insanın anlayacağı sözleri bulması lazım.

Ünlemler en çok konuşma dilinde kullanılır, resmi belgelerde ise hiç kullanılmaz. Ünlemleri çevirme yöntemleri arasında bu yöntemleri inceledik: Ukraynaca sözlükte mevcut olan kelimenin karşılığının kullanılması; çevriyazı kullanılması; çevirildiği kelimenin benzer anlamını taşıyan kelime kullanması; ünlemin kaldırılması. Türkçede olan ve başka dilde olmayan ünlemler var, onları çevirmek çok zor olur. Böyle ünlemler genelde onun anlamını kullanarak ünlem ile değil kelime ile çevirilir. Yaptığımız araştırmaya göre ünlemler en çok Ukraynaca sözlükte mevcut olan kelimenin karşılığı ve çevirildiği kelimenin benzer anlamını taşıyan kelime yardımıyla çevirilir.

Araştırmamız Türklerin kendi duygusal ilişkiyi göstermek için çağrılarını kullanmalarını açıkladı. Türkçede çağrılar ekler yardımıyla duygusal anlamlarını alır. Çağrılar Türkçeden Ukraynacaya en çok bu yöntemlerle çevirilir: Ukraynaca sözlükte mevcut olan kelimenin karşılığı; çevriyazı; çevirildiği kelimenin benzer anlamını taşıyan kelime kullanmasıdır.

Deyimler kültürün geleneklerini ve halkın alışkanlıklarını gösterir. Duyguları ifade eden deyimleri hangi duyguları ifade ettiklerine göre gruplara ayırdık: kızgınlık, sinirlenme ve rezalet ifade eden deyimler; üzünlük, hayal kırıklığı, korku ifade eden deyimler; sevinç ifade eden deyimler ve duyguları fizyolojik değişimlerle ifade eden deyimleri ayrı bir gruba ayırdık. Deyimler genelde Ukraynaca sözlükte mevcut olan deyimden karşılığı, deyimi kelimeye değiştirilmesi, deyimi açıklama ile çevirilir. Türkçede kızgınlık ve sinirlenme ifade eden deyimler ve duyguları fizyolojik değişimlerle ifade eden deyimler en çok kullanılır.

Ayrıca duygular adlar ve fiiller ile de ifade edilir. Adlar ve fiiller duyguları ifade etmek amacıyla en çok eserlerde kullanılır. Duyguları ifade eden sözlerden ad ve fiil en kolay bi şekilde çevirilir çünkü bu kelimelerin temelinde genelde duygunun adı vardır. Adlar ve fiiller genelde Ukraynaca sözlükte mevcut olan deyimden karşılığı ile çevirilir. Araştırmamız Türkçede duyguları ifade eden çok az nötr kelimenin olduğunu gösterdi. Bu sözler genelde sözlükte mevcut olan ve benzer anlamını taşıyan kelimelerle çevirilir. Nötr kelimeler çevirildiğinde en çok metnin ya da cümlenin bağlantılarına dikkat edilmeli

Çünkü yazarlar bu sözlerle duyguyu ya da iliŐkiyi ifade etmek için sıklıkla onları mecazi anlamda kullanır.

Böylece Türkçede duygular fiil ve nlem ile en çok ifade edilir. Duyguları ifade eden sözler Türkçeden Ukraynacaya genelde sözlükte mevcut olan szn karŐılıĐı ile çevirilir.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчук Т. В. Тематизация эмоций в тексте (на материале современного английского языка) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 Мордовський нац. пед. інститут. Саранськ, 1996. 15 с.
2. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск : Урал, 1989. 184 с.
3. Бабчук Ю. Й. Вигуки як маркери емоційності в сучасному спонтанному діалогічному мовленні (на матеріалі англomовних художніх фільмів). Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. Київ : НАН України. 2009. №1. С. 61–72.
4. Баскаков А. Н., Голубева Н. П., Кямилева А. А. Большой турецко-русский словарь: 200 000 слов и словосочетаний : 3-е вид., Москва : Живой язык, 2006. 960 с.
5. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови. Київ : Наукова думка, 1993. 980 с.
6. Болдирєва Л. М., Сітко А. В. Переклад англomовних вигуків. Фаховий та художній переклад : теорія, методологія, практика : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 6–7 квітня 2012 року). Київ : АграрМедіа Груп, 2012. С. 52 – 56.
7. Буюкуглу Й. Сопоставительный анализ русских и турецких устойчивых сравнительных оборотов с зоонимами. Культура народов Причерноморья. Севастополь: Кримський науковий центр НАН України і МОН України. 2003. № 44. С. 172-175.
8. Гамзюк М. В. Вираження емотивної тривалості фразеологічними одиницями німецької мови. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. 2015. №18. С. 14–22.
9. Гамзюк М. В. Особливості взаємодії емоційної і когнітивної систем. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2010. №9. С. 107–112.

10. Ганич Д. І., Олійник О. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
11. Гарифуллина А. М. Фразеологические единицы, выражающие эмоции и чувства человека, в турецком и английском языках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.20 "порівняльно-історичне, типологічне і мовознавство". Казань, 2005. 27 с.
12. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.
13. Гончарук М. М. До проблеми поняття "емоція" у лінгвістиці [Електронний ресурс]. 2017. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf.
14. Гродський І. Я. Мовні засоби вираження звертань в англійських лицарських романах XII-XV ст. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. 2016. №5. С. 96–99.
15. Джабраилова В. С. К вопросу о переводе междометий с английского языка на русский. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. №5. С. 31–33.
16. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
17. Жегалина Г. В. Способы выражения эмотивности в эрзянском языке : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.07 "фіно-угорські і самодійські мови". Саранск, 2000. 161 с.
18. Касумова М. Ю., Сьойлер С. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с компонентом БогАллах в русском и турецком языках. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2014. №5. С. 23–25.
19. Катермина В. В. Эмотивная лексика и перевод. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2016. №4. С. 82–90.

20. Квасюк И. И. Структура и семантика отрицательно-эмотивной лексики (на материале разных частей речи современного английского языка) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 "Германские языки". Москва, 1983. 254 с.
21. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 "українська мова". Харків, 2001. 34 с.
22. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки 2000. Т. 18. С. 76-83.
23. Ленко Г. М. Выражение категории эмотивности в художественных произведениях французских, английских и немецких авторов конца XX – начала XXI веков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.20 "порівняльно-історичне, типологічне мовознавство". Москва, 2011. 20 с.
24. Малиненко О. Е. Особливості лінгвістичної категоризації емоцій. Нова Філологія. 2014. №62. С. 186–192.
25. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск: ТетраСистемс, 2008. 272 с.
26. Мацієвська А. В. Засоби досягнення еквівалентності та адекватності при перекладі емоційного стану протагоніста (на матеріалі романів Д. Стіл). Чернівці: Видавничий дім "РОДОВІД", 2014. С. 83–86.
27. Меркотан А. В. Звертання в турецькій комунікативній культурі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2019. №1. С. 311–316.
28. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. Москва: Высшая школа, 1987. 288 с.
29. Несін А., Халимоненко Г. І. Листи померлого віслюка. Київ: Дніпро, 1970. 308 с.
30. Овчинникова В. В. Механизмы вербализации лексем, обозначающих чувства и эмоции. ФГАОУ ВО "Крымский федеральный университет им. В. И. Вернадского". 2017. №5. С. 47–51.

31. Оришечко Т. А. Переклад англійських вигуків українською мовою. Мовні і концептуальні картини світу. № 25. Ч. 2. КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2009. С. 392–395.
32. Охріменко М. А. Внутрішня форма фразеологічних одиниць на позначення емоцій людини в сучасних перській і українській. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2010. №20. С. 49–55.
33. Охріменко М. А. Ідіотичні особливості одиниць фразеосемантичного поля "емоції людини" в перській і українській мовах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17 Київ, 2012. 200 с.
34. Парсилева Л. К., Гацалова Л. Б. Грамматические средства выражения эмотивности в языке. Владикавказ: ИПО СОИГСИ, 2012. 181 с.
35. Погожая С. Н. Способы выражения эмоциональности в языке (на примере эмоционального состояния "восхищение"). Научные ведомости. 2010. №18. С. 124–129.
36. Покровська І. Л. Критерії класифікації фразеологізмів у працях турецьких лінгвістів. Сходознавство. 2007. №38. С. 114–118.
37. Решад Н. Г., Халимоненко Г. І. Чаликушу. Київ: Дніпро, 1973. – 344 с.
38. Рожнова Е. А. Структурно-семантический анализ эмоционально-нагруженной лексики (на материале художественных произведений конца 19-20 веков). Альманах современной науки и образования. 2009. №11. С. 168–171.
39. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
40. Сем'янків Н. В. Психолінгвістичні аспекти вербалізації емоцій в емотивному дискурсі. Вісник Житомирського державного університету. 2015. №2. С. 279–284.
41. Синельникова И. И. Эмотивные фразеологизмы французского языка в полевом аспекте. Белгород: "Белгород", 2013. 188 с.
42. Стрельницкая Е. В. Эмотивность и перевод: особенности языковой передачи эмоций при художественном переводе с английского языка на русский :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 "германські мови". Москва, 2010. 29 с.

43. Електронний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] – URL: <https://www.slovnuk.ua/>

44. Тузлу А. М. Лексико-фразеологические средства выражения эмоций в турецком языке. Филология и культура. 2012. №3. С. 73–77.

45. Чепурина И. В. Лингво-когнитивный потенциал эмотивных глаголов. Культура народов Причерноморья. 2002. №27. С. 111–121.

46. Шаховський В. І. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж, 1987. 188 с.

47. Шаховський В. І. О лингвистике эмоций. Язык и эмоции: сб. научн. тр. / ред.: В. І. Шаховського та ін. Волгоград: Перемена, 1995. С. 3-15.

48. Шаховский В. І. Лингвистика эмоций. Филологические науки. 2007. №5. С. 3–13.

49. Шаховський В. І. Лингвистическая теория эмоций. Москва: Гнозис, 2008. 416 с.

50. Шаховський В. І., Красавський Н. А., Бідіна І. В. Язык и эмоции. Волгоград: Перемена, 1995. 253 с.

51. Щербаков К. Ю. Вербализация эмоций во фразеологии современного английского языка. Вестник КемГУ. 2012. №4. С. 240–244.

52. Яблокова Т. Н. Выражение гнева и восторга в современном английском языке : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук. Москва, 2006. 173 с.

53. Яковлева И. М. Особенности перевода эмотивной лексики. Интерактивная наука. 2016. №2. С. 127-129

54. Aksoy, O. A. Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Kitabevi, 1997. 219 s.

55. Imamova H. Türkiye Türkçesi ile özbek türkçesinde nezaket anlamı taşıyan seslenmeler [Електронний ресурс]. А. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 2010. URL:http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/380682144_Holida%20%c4%b0MAMOVA.pdf.

56. Nesin A. Ölmüş Eşek. Nesin Yayınevi, 2005. 184 c.
57. Reşat N. G. Çalığışu. 2017. 544 c.
58. Türk Dil Kurumu. Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü [Електронний ресурс]. 2011. URL: <http://sozluk.gov.tr/>.
59. Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük [Електронний ресурс]. 2011. URL: <http://sozluk.gov.tr/>.